บทที่ 5

วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องแถนตามพงศาวดารล้านช้าง

จากการศึกษาความเชื่อตามพงศาวดารล้านช้าง พบว่า ความเชื่อเรื่องแถนที่ปรากฏในบริเฉทที่ 1 และตอนต้นของบริเฉทที่ 2 นั้น เด่นชัดและสามารถนำมาพิจารณาถึงบทบาทความหมายซึ่งซ่อนเร้นอยู่ในเนื้อหาสาระ (Content) ประกอบกับการพิจารณาภาวะแวดล้อม (Context) ของคนในวัฒนธรรมกลุ่มไท-ลาวนี้ จะเห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่องดั้งเดิมของชาวลาวและอิทธิพลของความเชื่อเรื่องแถนนี้ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมา เป็นเอกลักษณ์ของชาวอีสานมาตั้งแต่อดีตต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน การวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องแถนตามพงศาวดารล้านช้างนี้ผู้ศึกษาได้นำแนววิเคราะห์การหน้าที่นิยม (Functionalism) มาใช้ประกอบการวิเคราะห์เพื่อเน้นให้เห็นถึงบทบาท โลกทัศน์ ค่านิยม และความนึกคิดร่วมในกลุ่มชนชาวอีสานทั้งในอดีตและช่วยให้เข้าใจสภาพการคลี่คลายของความเชื่อในปัจจุบัน โดยแบ่งการศึกษาวิเคราะห์ออกเป็น 2 ตอนดังนี้คือ

1. ความเชื่อตามพงศาวดารล้านช้าง
2. การคลี่คลายความเชื่อในปัจจุบัน

ความเชื่อตามพงศาวดารล้านช้าง

ความเชื่อของชาวอีสานดั้งเดิมก็เหมือนกับชนชาติอื่นในสมัยโบราณ คือ เชื่อในสิ่งที่นอกเหนือธรรมชาติ โดยเข้าใจว่ามีอำนาจบันดาลให้ดีให้ร้ายแก่มนุษย์ได้ ปรากฏเป็นนิยายปรัมปราตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์สืบทอดมาจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนอีสานอย่างแนบแน่น "ดังเราจักรู้มามีในกาลเมื่อก่อนคนเฒ่าคนเก่าเล่ามาเป็นคำปรัมปราสืบ ๆ มา" (กรมศิลปากร 2506: 389)

ความเชื่อที่เล่าขานสืบทอดต่อมานี้มีบทบาทสำคัญในการช่วยผดุงส่งเสริมวัฒนธรรมในอดีตของอีสานให้ดำรงไว้ โดยการอ้างอิงเชื่อมโยงไปยังแถนหรือสิ่งที่นอกเหนือธรรมชาติ เป็นการควบคุมสังคม กำหนดหลักศีลธรรมจรรยาที่ควรยึดถือเป็นหลักในสังคม นอกจากนี้ความเชื่อเหล่านี้ยังสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของชาวอีสานดังปรากฏในพงศาวดารล้านช้างดังนี้คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับโลกและจักรวาล (Cosmology)

2. ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา (Animism)

3. ความเชื่อเรื่องวีรบุรุษ (Heroic cult)

4. ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรม (Ritual)

1. ความเชื่อเกี่ยวกับโลกและจักรวาล

ชาวอีสานมีความเชื่อถือในเรื่องเกี่ยวกับโลกและจักรวาลมาแต่โบราณ โดยเฉพาะในเรื่องที่ถือว่าจะมีผลตอบแทนในชีวิต เช่น เชื่อกันว่าผู้กระทำแต่ความดีจะมีเทวดาปกป้องคุ้มครอง เมื่อตายไปแล้วก็จะได้ไปเกิดเป็นแถนในสวรรค์ ชาวอีสานผู้สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง มีความสัมพันธ์ทางเชื้อชาติอย่างใกล้ชิดกับชาวล้านช้าง รวมทั้งมีความคล้ายคลึงกันทางด้านภาษา วรรณกรรม ตลอดจน ความเชื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะความเชื่อเกี่ยวกับโลกและจักรวาลของชาวล้านช้างมีอิทธิพลต่อชาวอีสานเป็นอันมาก

ความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสานเกี่ยวกับโลกและจักรวาล เชื่อว่า สรรพสิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ พระยาแถน หรือแถนฟ้าคีน เป็นผู้สร้างผู้กำหนด แถนเป็นเทพอยู่บนสวรรค์ มีอำนาจเหนือมนุษย์ กำหนดโชคชะตาและลมฟ้าอากาศในโลกมนุษย์ แถนเป็นผู้ส่งชนชั้นปกครองลงมา เกิดส่วนประชาชนมีฐานะต่ำต้อยกว่าคือกำเนิด มาจากน้ำเต้าปุ้งร่วมกับสัตว์และสรรพสิ่งอื่น ๆ ซึ่งความเชื่อเช่นนี้ปรากฏอยู่ทั่วไปในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง

ในพงศาวดารล้านช้างกล่างถึงจักรวาลอันประกอบด้วย เมืองบนคือเมืองสวรรค์ และเมืองลุ่มคือโลกมนุษย์ เทพและมนุษย์โลกมีการติดต่อช่วยเหลือกัน เทพบนสวรรค์จะเป็นผู้ควบคุมความเป็นไปในโลก เมื่อโลกมนุษย์เกิดความวุ่นวาย หรือผู้ปกครองไม่ตั้งอยู่ในธรรม แถนฟ้าคีนก็ช่วยขจัดสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ โดยการส่งเทพบนสวรรค์ลงมาปกครองโลกมนุษย์ ส่วนความเป็นอยู่ของ เทพบนสวรรค์ ไม่มีรายละเอียดที่เด่นชัดเข้าใจว่าสวรรค์เป็นดินแดนที่สวยงาม เป็นที่อยู่ของเทพ (แถน) โดยมีแถนฟ้าคีนเป็นผู้ปกครองแถนทั้งหมด ลักษณะความเป็นอยู่คล้ายกับโลกมนุษย์กล่าวว่า มนุษย์ซึ่งมีบุญญาธิการไม่เพียงพอก็อยู่บนสวรรค์ไม่ได้ ดังที่ปู่ลางเชิง ขุนเด็ก ขุนคาน ซึ่งถ่อแพขึ้นไปหาแถนคราวน้ำท่วมโลก และอนุญาติให้อยู่บนสวรรค์ต้องกราบลาแถนลงมาอยู่เมืองมนุษย์

ข้อยนื้อยู่เมืองบนบ่แกว่นแล่นเมืองฟ้าบ่เป็น ตูข้อยขอไปอยู่เมืองลุ่มลิดเลียงเมืองเพียงพักยอมพู้นเทอญ (กรมศิลปากร 2506: 390)

ถ้าพิจาณาโลกและจักรวาลที่ปรากฏในนิยายปรัมปราเรื่องแถนตามพงศาวดารล้านช้างมีแนวคิดความเชื่อดั้งเดิม คือ ผีสางเทวดาและแนวคิดทางพุทธศาสนาผสมผสานกัน* แม้ว่าจะมีการกล่าวถึง แถน (เทวดาที่นับถือกันมากที่สุดในขณะนั้น) ซึ่งแสดงถึงดั้งเดิมตามพื้นบ้าน กับความเชื่อด้านพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน โดยกล่าวว่า แถนฟ้าคื่นคือเทวดายิ่งใหญ่อยู่ในสวรรค์ในนิทานขุนบรมอธิบายไว้ชัดเจนว่า แถนฟ้าคื่นคือพระอินทร์** บทบาทของแถนฟ้าคื่นและพระอินทร์คล้ายคลึงกันคือ เป็นหัวหน้าเหล่าแถนหรือเทพเป็นผู้กำเนิดสรรพสิ่ง พระอินทร์เป็นผู้เนรมิตสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตในโลกความเชื่อของชาวบ้านโดยทั่วไป เชื่อว่าพระอินทร์จะมองดูเหตุการณ์บนโลกมนุษย์ด้วยหูตาทิตย์ และให้การช่วยเหลือคนที่ทำความดีและประสบเคราะห์กรรม แนวคิดนี้ปรากฏในวรรณคดีชาดกของไทยหลายเรื่อง ส่วนแถนองค์อื่น ๆ เช่นแถนแต่งก็เปรียบเทียบในพงศาวดารไว้ว่าเป็น พิษณุกรรม เทพผู้เนรมิตรสิ่งต่าง ๆ ตามโองการพระอินทร์ (ในเวสสันดรชาดก) ส่วนแถนทั้ง 4 คือ แถนกรม แถนตรา แถนเถือก แถนหูฮี ก็พยายามลากแนวความคิดเข้าในพุทธศาสนาว่าเป็นจิตโลกบาลผู้รักษาทิศทั้ง 4 เมื่อมาถึงเมืองมนุษย์ ขุนบรมเป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมืองที่ทุ่งนาน้อยอ้อยหนู แถนส่ง ขุนค้าย ขุนยี ขุนอุ่น และขุนคำลงมาทำหน้าที่เช่นเดียวกันจตุโลกบาลมีขุนสารเป็นผู้ช่วยเหลือกับแถนแต่ง และมีขุนทั้ง 8 คือ ขุนเสลิง ขุนคาน ขุนคอง ขุนเมือง ขุนทอน ขุนแวน ขุนพล และขุนพาน เป็นทหารเอกเช่นเดียวกับ เทวดาทั้ง 8 องค์ ตามแนวพุทธ คือ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัสบดี พระศุกร์ พระเสาร์ และพระราหู

---

*ผู้เขียนเข้าใจว่า การถ่ายทอดเรื่องเล่ามุขปาฐะ (oral tradition) เป็นลายลักษณ์อักษรที่ปรากฏในพงศาวดารล้านช้างนี้ เป็นช่วงที่ศาสนากำลังรุ่งโรจน์ ประมาณ พ.ศ. 2403 ในสมัยพระเจ้าวุชุลราช และผู้ประพันธ์เข้าใจว่าเป็นพระภิกษุหรือผู้เคยบวชเรียนมาแล้ว

**ในนิทานขุนบรม (ประชุมพงศาวดารภาคที่ 70, เล่มที่ 43) กล่าวว่า "แถนฟ้าคื่นคือ ตนพระยาอินทร์ เจ้าฟ้าและองค์นี้หูบ่องหูหิ้งแล" (องค์การค้าครุสภา 2512: 266).

การกล่าวถึงโลกมนุษย์ ความเชื่อเรื่องการกำเนิดมนุษย์นั้น เริ่มจากการกล่าวถึงนครศรีสัตนาคนหุตมีพลเมืองอาศัยอยู่เป็นพวก ผีปีศาจ ยักษ์ร้าย เช่น พระยายักษ์นันทา นางเมรี* อ้ายชะเลิกเอิก อ้ายเจ็ดไท พวกยักษ์ ผี ปีศาจ เหล่านี้อยู่กันฉันสามีภรรยารวมไปถึงพญานาค งู เงือก

การกล่าวถึงคนในยุคก่อนขุนบรมนี้ ชี้ให้เห็นว่า คนล้านช้างในอดีตมองเห็นคนเผ่าอื่นตระกูลอื่นว่ามีรูปร่างลักษณะแตกต่างไปจากตัวเอง เป็นชนชาติที่ต่ำต้อยกว่าตนดังที่จิตร ภูมิศักดิ์ (2524: 84) ได้กล่าวถึงนาค เงือก งู ไว้ในโองการแช่งน้ำ ๆ ว่า เงือกในลาวล้านช้างโบราณ หมายถึง งู หรือ นาค ในฐานะเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่สุจิตต์ วงศ์เทศ กล่าวถึงนาคในฐานะที่เป็นสัญญลักณ์แทนกลุ่มชนดั้งเดิมหรือเจ้าของแผ่นดิน ที่ถูกกลุ่มชนอีกกลุ่มหนึ่งเหยียดหยาม (สุจิตต์ วงศ์เทศ 2530: 24) ซึ่งเข้าใจว่า พวกยักษ์ ผี ปีศาจ เหล่านี้ก็คือพวกกลุ่มตนในตระกูลมอญ-เขมรนั่นเอง

เมื่อหมดยุคของกลุ่มคนป่าเถื่อนแล้ว ก็มาถึงสมัยที่เกิดชนชาติลาวและอีสานในปัจจุบันนี้ คือ เดิมมีมนุษย์อาศัยอยู่บนโลก ต่อมามนุษย์ละเมิดกฎเกณฑ์ที่แถนตั้งไว้คือ ลืมบูชาแถน แถนจึงลงโทษด้วยการบันดาลให้น้ำท่วมคนตายหมด เหลือแต่ขุนผู้เป็นใหญ่ 3 คน คือ ปู่ลางเชิง ขุนเด็ก ขุนคาน ต่อมาแถนยกโทษให้มนุษย์ด้วยการให้มนุษย์มาเกิดใหม่ในน้ำเต้าปุ้ง

ความเชื่อในการกำเนิดมนุษย์ในโลกและจักรวาล ว่ามนุษย์และสรรพสิ่งเกิดจากน้ำเต้าปุ้งนั้น เป็นความชาญฉลาดในการสร้างภาพพจน์ของปราชย์ล้านช้าง ในการเปรียบน้ำเต้าเสมือนเต้านมของมารดา (หลวงวิจิตรวาทการ 2593: 422) มนุษย์เกิดมามีชีวิตเติบโตจากการกินนมจนมีคำพูดในหมู่คนไทยว่า เป็นลูกเต้าเหล่าใคร อันสืบเนื่องมาจากความเชื่อดั้งเดิมผสมผสานกับการหาเหตุผลมาอธิบายว่ามนุษย์เกิดขึ้นได้อย่างไร และอีกแนวคิดหนึ่งพิจารณาได้ว่า

---

*นางเมรี เป็นชื่อที่รู้จักกันแพร่หลาย นำมาจากชื่อตัวละครในนิทานปัญญาสชาดกเรื่องพระรถเมรี ซึ่งเป็นนิทานที่ผู้เฒ่าผู้แก่นิยมเล่าให้ลูกหลานฟังในยามว่างตามท้องถิ่นในประเทศลาวและภาคอีสานของไทยเป็นส่วนใหญ่ (ศรีศักร วัลลิโภดม 2531: 7)

การกำเนิดมนุษย์จากน้ำเต้าปุ้งนี้ มีนัยเพื่อปลูกฝังแนวคิดว่าทุกคนทุกสีผิว ต่างก็เกิดมาจากที่เดียวกัน เป็นพี่น้องกัน ไม่ได้ปลูกฝังความคิดแก่ลูกหลานในเรื่องถิ่นที่มาดังเช่น Myth เรื่อง Clan ต่าง ๆ ของชาวเกาะโทรเบียนซึ่งแสดงถึงความแตกต่างของเผ่า ในทางตรงข้ามนิยายปรัมปราเกี่ยวกับการกำเนิดมนุษย์จากน้ำเต้าปุ้งของล้านช้าง กลับเน้นในเรื่องความเป็นเอกภาพของชุมชนของการมีบรรพบุรุษเดียวกัน

นอกจากในพงศาวดารล้านช้างจะกล่าวถึงการกำเนิดมนุษย์จากน้ำเต้าแล้ว ในนิทานเรื่องขุนบรมราชา ก็กล่าวถึงน้ำเต้าปุ้งเช่นกัน แต่กล่าวว่าน้ำเต้าปุ้ง เกิดขึ้นหลังจากแถนฟ้าคืนส่งโอรสคือขุนบรมลงมาปกครองบ้านเมือง 9 ปี ประชาชน ช้างม้า เงินทองไม่เพิ่มปริมาณ ในเครือเขากาดกลางหนองน้ำ มีผลน้ำเต้า* เกิดขึ้น 2 ผล ไม่มีใครกล้าฟันเถาวไม้เหล่านั้น เกรงจะล่วงละเมิดต่ออำนาจศักดิ์สิทธ์ ขุนบรมจึงร้องต่อแถนส่งแถนใย เถ้าใลและแม่ย่างงามลงมาฟัน ให้แถนชีและแถนสิ่วลงมาเจาะน้ำเต้ามีผู้คน สัตว์ พืช ต่าง ๆ ออกมามากมาย ขุนบรมจึงแบ่งผู้คนที่ออกจากน้ำเต้าปุ้งเป็น 5 กลุ่มคือ ไทยลม ไทยลี ออกจากผลที่เอาชีเจาะ ส่วนคนที่ออกมาจากผลน้ำเต้าที่รูสิ่วเจาะก็เป็นคนผิวขาว คือ ไทยเลิง ไทยลอ ไทยควาง สอนทำไร่ ทำนา ทอผ้า และให้แต่งงานในกลุ่มเดียวกัน

เรื่องคนเกิดจากน้ำเต้า มีเล่ากันมาเป็นนิยายปรัมปราของคนชาติต่าง ๆ เช่น ทางไทยใหญ่ก็มีว่า คนออกมาจากน้ำเต้า 60 คน แบ่งเป็น 4 พวก คือพวกกินข้าว พวกกินข้าวโพด พวกกินเนื้อ และกินรากเง่าไม้ แต่ละพวกมีภาษา เครื่องนุ่งห่มและความเป็นอยู่ของตนเอง และเรียกพวกที่ออกมาจากน้ำเต้าว่า พวกยาง (กระเหรี่ยง) พวกปอง (ข่า) พวกผาย (มอญ-เขมร) และพวกชาวป่า (เสถียรโกเศศ 2486: 175) ส่วนในพงศาวดาร

---

*ในนิทานเรื่องขุนบรมราชา ผู้แต่งพยายามอธิบายคำว่า น้ำเต้านั้นตรงกับภาษาบาลีว่า ลาวุ หรือลาพุ ต่อมาเพี้ยนเป็น ลาว คนที่เกิดมาจากน้ำเต้าหรือลาพุจึงมีชื่อเรียกว่า "ลาว"

เหตุว่า เกิดในน้ำ พูหมากปุ้งมาแท้
บทว่า ลาพุนั้น ก็ดูขัดขืนยาก เฮาแล้ว
แปลว่า หมากน้ำเต้า ปุ้งแท้สิ่งเดียว (ดนุพล ไชยสินธุ์ 2524: 16)

เมืองแถง พวกผู้ไทยก็กล่าวถึงคนที่ออกมาจากน้ำเต้ามี 5 แซ่ คือพวกข่าเจาะ ออกมาก่อน แล้วพวกผู้ไทยดำ ลาวพุงขาว ย่อ และแกว (ญวน) เจาะออกมาตามลำดับรวม 5 แซ่ (กรมศิลปากร, ภาคที่ 9 2506: 292)

ในนิยายปรัมปราเกี่ยวกับการสร้างโลก กำเนิดมนุษย์ของชาวไทยอาหม เล่ากันมาว่าแรกเริ่มนั้นยังไม่มีเทพเจ้าและมนุษย์ ไม่มีอากาศ ไม่มีน้ำ สัตว์หรือสิ่งที่มีชีวิตอื่นใดอยู่เลย ทั้งพระอาทิตย์ พระจันทร์ ดวงดาวต่าง ๆ ไม่มีแม้แต่โลกมนุษย์และสวรรค์ มีแต่ผู้ทรงอำนาจยิ่งใหญ่ เรียกว่า ฟ้าตุจิงพรองหุม* ก่อรูปขึ้นมาเอง แล้วสร้างสิ่งที่มีชีวิตจากส่วนของร่างกายพระองค์ เป็น เต่า (ความยั่งยืน) งูใหญ่ (อำนาจ) ช้างเผือก (รุ่งโรจน์) แล้วค่อย ๆ สร้างโลกขึ้นมา และสร้างมนุษย์ ต่อมาฟ้าเกิดไม่พอใจมนุษย์บันดาลให้น้ำท่วมโลกมนุษย์ เหลือไว้แต่ผู้เฒ่าคนหนึ่งชื่อ ท้าวลีปลิง กับวัวอีกตัวหนึ่งรอดชีวิตไปได้ เมื่อน้ำลด ซากศพต่างส่งกลิ่นเหม็นไปถึงเทพเจ้าในสวรรค์ ส่งไฟลงมาเผาท้าวลีปลิงทนความร้อนไม่ไหวจึงฆ่าวัว แล้วมุดเข้าไปอยู่ในท้องวัว พบเมล็ดฟักทองในท้องวัวก็นำเมล็ดฟักทองไปปลูกจนออกลูกเป็นผลใหญ่ ภายในเต็มไปด้วยมนุษย์ สัตว์ นก ปลา และพืชทุกชนิด พยายามจะดิ้นรนออกมา เสียงร้องดังขึ้นไปถึงสวรรค์ ฟ้าเลงดอน** ผู้เป็นผู้ปกครองเมืองผี และเป็นผู้ปกครองเทพ

---

*ฟ้าตุงจิงพรองหุม (Pha-tu-ching-phrang-hum) เป็นเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ในจักรวาล จักรวาลของชาวอาหมประกอบด้วยชั้นจักรวาลเป็นที่อยู่ของเทพที่เก่าแก่ตั้งแต่ครั้งบุพกาล เกี่ยวข้องกับการสร้างโลก ส่วนอีกชั้นหนึ่งคือสวรรค์ เป็นที่อยู่ของเทพเจ้าและเทวดาทั้งหลายบางครั้งชาวอาหมเรียกสวรรค์ว่า ฟ้า และเรียกเทพที่อยู่ในสวรรค์ชั้นนี้ว่า สาง ทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของมนุษย์ที่อยู่บนโลก

**ฟ้าเลงดอน (Leng-don) หมายถึงพระอินทร์ ขุนลุงขุนไลผู้ที่ชาวอาหมเชื่อว่าเป็นปฐมกษัตริย์ของชาวอาหม ได้รับคำแนะนำให้บูชาเลงดอนทุกเดือนห้าของปีนี้ จึงกลายมาเป็นประเพณีบูชาเทพองค์นี้ทุกเดือนห้า นอกจากนี้กษัตริย์อาหมหลายองค์ได้ทำ เหรียญเงินตราพร้อมตำนานความเชื่อเป็นรูปเลงดอนอีกด้วย ในวรรณกรรมของอาหมมักกล่าวถึงเลงดอนในนามของ ฟ้านูรู (Pha-nu-ru) (ปราณี วงษ์เทศ 2530: 87).

ทั้งหมดบนสวรรค์ จึงส่งอ้ายฟ้าลาน ลงมาผ่าฟักทองโดยมีอสุนีบาตเป็นเครื่องมือผ่าผลฟักทอง แยกออก สรรพสิ่งต่าง ๆ ก็ออกมา อ้ายฟ้าลานได้สอนให้มนุษย์รู้จักทำอาชีพต่าง ๆ

แนวคิดในการกำเนินโลกและสรรพสิ่งต่าง ๆ จากผสมน้ำเต้าปุ้งและผลฟักทองนี้ เป็นความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องของสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ผู้มีอำนาจอยู่เบื้องบนคือ "ฟ้า" คือ "แถน" อ้ายฟ้าลานในนิยายปรัมปราของไทยอาหม ก็เสมือน ขุนบรมในล้านช้าง เป็นตัวแทนของแถนลงมาในเมืองมนุษย์ สอนความเป็นอยู่ต่าง ๆ ให้มนุษย์ ทารกำเนิดมนุษย์ในทำนองนี้เป็นนิยายปรัมปราที่เล่าสืบต่อกันมาของคนไทยที่อยู่ตามแถบลุ่มแม่น้ำโขง รวมถึงไทยใหญ่ ไทยเขิน ไทยลื้อ เพื่อพยายามอธิบายถึงชาติกำเนิดของตน ใครเป็นเจ้าของถิ่นก็ออกจากน้ำเต้าก่อนมีข้อสงสัยว่า ถ้าเป็นนิยายรุ่นหลัง ๆ ต่อมาก็คงจะมีพวกแขกและพวกฝรั่งออกมาจากน้ำเต้าเช่นกันแต่ มีคำอธิบายว่าพวกฝรั่งก็มีนิยายปรัมปราเกี่ยวกับการกำเนิดมนุษย์เช่นกัน เช่น ในเผ่า Malasi ชาวเกาะโทรเบียนตามที่ Malinowski ได้ศึกษาไว้ เผ่า Malasi และตระกูล (Clan) ต่าง ๆ บนเกาะโทรเบียน ก็มีนิยายปรัมปราเล่าสืบต่อ ๆ มาถึงคนรุ่นหลัง ว่า พวกตนโผล่ขึ้นมาจากพื้นดิน และตรงที่ ๆ โผล่ขึ้นมานั้นก็เป็นกรรมสิทธิ์เจ้าของที่ดินเข้าครอบครอง เมื่อมีผู้มาเยือนเผ่าตระกูลของตน ก็แสดงให้ผู้มาเยือนทราบถึงตำแหน่งของบรรพบุรุษของตนโผล่ขึ้นมา พร้อมทั้งหมูสัตว์สัญญลักษณ์ประจำตระกูล (Totem Animal) เป็นบรรพบุรุษของตน ถ้าจะพิจารณาเรื่องสัตว์สัญลักษณ์ก็พอจะกล่าวได้ เช่นกันว่า การที่พระยาแถนอนุญาติให้ปู่ลางเชิง ขุนเด็ก ขุนคานลงมาตั้งบ้านเมืองที่นาน้อย อ้อยหนูพร้อมให้ควายมา 1ตัว และต่อมาควายตายเกิดเป็นน้ำเต้าปุ้งจากซากควายมีผู้คนมากมายออกมาจากน้ำเต้าผลนั้นเป็นคนไทยเผ่าต่าง ๆ ก็นับว่า ควายเป็นสัตว์สัญญลักษณ์ของคนไทยตระกูลเหล่านี้ในขณะเดียวกันวัวก็เป็นสัตว์สัญญลักษณ์ของไทยอาหม เช่นกันและถ้าจะพิจารณานิยายปรัมปราเกี่ยวกับการกำเนิดมนุษย์ของชาติต่าง ๆ เราอาจจะพบการกำเนิดจากสัตว์ที่แตกต่างกันไป ชนชาติใดมีแหล่งกำเนิดจากสัตว์ชนิดเดียวกัน ก็อาจสันนิษฐานได้ว่ามาจากบรรพบุรุษเดียวกัน ดังเช่น การแตกสาขาของคนไทยที่ออกมาจากน้ำเต้าตามพงศาวดารล้านช้างนั้นมีไทยลม ไทยลี ไทยเลิง ไทยลอ ไทยควาง เหล่านี้แตกแยกสาขาออกเป็นไทยใหญ่ ไทยน้อย ไทยลื้อ ไทยเขิน ไทยคำตี ไทยราว เป็นต้น ไทยเนื้อ ไทยแดง ไทยดำ ฯลฯ มากกว่า 30 เผ่า ในเรื่องการอธิบายถึงสัตว์สัญญลักษณ์นี้ สุจิตต์ วงศ์เทศ ก็พยายามที่จะใช้

แง่คิดทางมานุษยวิทยาเข้าอธิบายตำนานเมืองหริภุญชัยว่า ตำนานนี้อาจสะท้อนให้เห็นถึงสังคมในช่วงที่เปลี่ยนจากสังคมดั้งเดิมซึ่งอาศัยแรด ช้าง วัว เนื้อ (Totemic Group) เป็นสัญญลักษณ์ไปสู่สังคมเมือง จากนั้นชุมชนหริภุญชัย จึงเข้ารับอิทธิพลของพุทธศาสนาหลังจากพระนางจามเทวีเข้ามาปกครอง ส่วนนิยานปรัมปราที่ปรากฏในพงศาวดารล้านช้างตอนต้นนี้ ผู้ประพันธ์คงมีความมุ่งหมายแต่เพียงจะบอกให้ทราบว่า ไทยดำ ไทยล้านช้าง ไทยอโยธยา ไทยลานนา ไทยใหญ่ ไทยสิบสองพันนา และไทยหัวพันทั้งห้า ทั้งหก เป็นญาติพี่น้องสืบสายจากบรรพบุรุษเดียวกันเท่านั้นเอง

ความเชื่อเกี่ยวกับโลกและจักรวาลนี้ ถ้าพิจารณาเปรียบเทียบกับกลุ่มคนไทยที่สืบทอดวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จะเห็นว่ามีความแตกต่างกันอยู่มาก นั่นคือ กลุ่มลุ่มแม่น้ำแม่น้ำเจ้าพระยา จะอธิบายการกำเนิดโลกตามแนวพุทธศาสนา ส่วนความเชื่อของคนไทยลุ่มแม่น้ำโขงยึดแนวความเชื่อดั้งเดิม เชื่อว่า แถนเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งมนุษย์ด้วย จากการศึกษาความเชื่อเรื่องการกำเนิดโลกและจักรวาลนี้ อาจจะแยกแยะการสืบทอดวัฒนธรรมของกลุ่มคนไทยแต่ละกลุ่มได้ แม้ว่าจะไม่ชัดเจนนักก็ตาม แต่ก็สะท้อนให้เห็นแนวคิด ความเชื่อถือสืบทอดกันมาในแต่ละกลุ่มชน

2. <u>ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา</u>

ในสังคมชาวอีสานนั้นมีความเชื่อเรื่องผีสางเทวดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฝังแน่นอยู่ในวิถีประชาของสังคมในรอบศตวรรษที่ผ่านมา พระยาอนุมานราชชน (2515: 22) ว่า "ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา เป็นความเชื่อต่อจากความเชื่อเรื่องความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ คือมนุษย์มีความเชื่อว่าคนตลอดจนสิ่งอื่นที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม ย่อมมีสิ่งหนึ่งที่มองไม่เห็นตัวสิงอยู่นั้นสิ่งนี้เรียกกันว่า ผีหรือวิญญาณที่พัวกันกันอยู่ใกล้ชิด แยกออกจากกันไปยาก ความเชื่อเรื่องอย่างนี้ เรียกว่า Animism หรือให้ใช้คำภาษาไทยว่า ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดาก็ได้" ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดานี้ได้ซ่อนเร้นในนิยายปรัมปราตามพงศาวดารล้านช้าง ดังว่า

> กาลเมื่อก่อนนั้น ก็เป็นดินเป็นหญ้าเป็นฟ้าเป็นแถน ผีแลคนเที่ยวไปมาหากันบ่ขาด
> (กรมศิลปากร 2506: 389)

ย่อมแสดงว่า ผีหรือเทวดา มีความใกล้ชิดกับมนุษย์มาก สามารถให้คุณให้โทษกับมนุษย์ได้ มนุษย์มีการติดต่อกับผีสางเทวดาเหล่านี้ และความเชื่อนี้สืบทอดกันต่อมาชั่วลูกชั่วหลาน ความเชื่อเรื่องผีมีบทบาทต่อสังคมและวิถีชีวิตของชาวอีสานมาก และผีที่เกี่ยวข้องกับวิถีประชาของอีสานที่ปรากฏในพงศาวดารล้านช้าง มีดังนี้คือ

2.1 ความเชื่อเรื่องแถน (Thaen worship)

2.2 ความเชื่อเรื่องผีวีรบุรุษ (Hero worship)

2.3 ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ (Ancester worship)

2.1 ความเชื่อเรื่องแถน

ความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสานนั้น เชื่อว่าเทวดาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในสวรรค์คือแถนแถนมีลักษณะเป็นเทพมากกว่าผี ชาวอีสานในอดีตให้ความเคารพนับถือสูงสุด เชื่อว่าเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งทั้งหลายในโลก ดังปรากฏในพงศาวดารล้านช้างว่า แถนฟ้าคือผู้เป็นใหญ่ส่งขุนบรมลงมาปกครองเมืองพร้อมทั้งบริวาร ตลอดจนสิ่งของเครื่องใช้ อาวุธต่าง ๆ แถนเป็นผู้ให้กำเนิดมนุษย์ ลงโทษ และให้อภัยมนุษย์ ความเชื่อดั้งเดิมนี้มีลักษณะนับถือเทพเจ้าหลายองค์* (Polytheism) โดยเชื่อว่ามีแถนหลายองค์บนสวรรค์มีบทบาทหน้าที่แตกต่างกัน ดังนี้คือ (ธีรยุทธ บุญมี 2529: 8; ส. พลายน้อย 2519: 2)

1. แถนฟ้าคื่น เป็นเทพเจ้าสูงสุดแห่งแถนทั้งหลาย บางครั้งเรียกพระยาแถนหรือ พระยาแถนหลวง

2. แถนหล่อ หมายถึง เทพแห่งการช่างเป็นผู้หล่อมนุษย์ให้มีรูปร่างหน้าตาต่าง ๆ กับเทียบเท่ากับพระวิษณุกรรม เช่นเดียวกับแถนแต่ง

3. แถนแต่ง หมายถึง เทพผู้ประสิทธิประสาทความรู้ต่าง ๆ ให้กับมนุษย์ เช่น ความรู้ในการเพาะปลูก ทอผ้า เลี้ยงไหม ตีเหล็กทำเครื่องมือวิชา และสถาปัตยกรรมต่าง ๆ

4. แถนถม แถนตรา แถนเถือก แถนหูฮี เป็นเทพผู้รักษาทิศทั้ง 4 ช่วยพัฒนาบ้านเมือง คอยชี้ภูมิประเทศที่เหมาะแก่การเพาะปลูก ตั้งเมือง

5. แถนคำ หมายถึง เทพแห่งสงคราม

6. แถนชั่ง หมายถึง เทพแห่งความยุติธรรม พิจารณาคนดีคนชั่ว

7. แถนแพน หมายถึง เทพแห่งดนตรี สอนศิลปการขับร้องฟ้อนรำและการดนตรีให้กับมนุษย์

ความเชื่อเรื่องแถนอันเป็นแนวความเชื่อดั้งเดิมของคนอีสาน ในจิตสำนึกของชาวบ้านแถนมีอำนาจมากมายเหนือธรรมชาติไม่มีขอบเขตจำกัด เพื่อให้เห็นความเชื่อเรื่องแถนตลอดจนบทบาทของแถนดังกล่าวเด่นชัดขึ้น เราอาจจะนำมาสร้างแผนภูมิได้ดังนี้

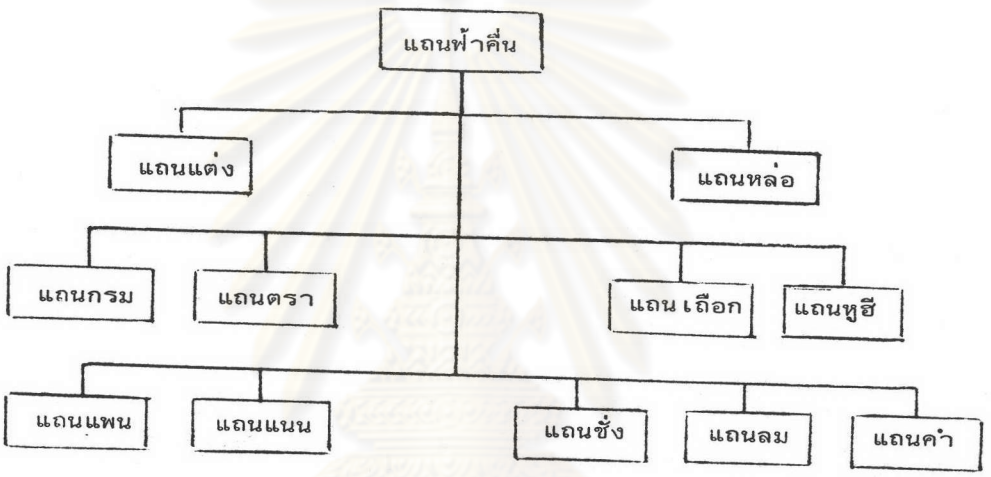

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เป็นที่น่าสังเกตว่าแนวคิดโครงสร้างเทวดา (แถน) ในสังคมล้านช้างยังไม่สลับซับซ้อนเหมือนดังระบบเทวดาในพุทธศาสนา แถนของล้านช้างอยู่ภายใต้การบัญชาของแถนฟ้าคืน มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ประจำตำแหน่งของแต่ละองค์ เป็นแนวคิดในลักษณะของรูปธรรม ซึ่งเป็นลักษณะความคิดแบบดั้งเดิม (Primitive Thinking)

แถนในแนวคิดระดับชาวบ้าน ก็คือ เทพ เทวดาที่อยู่บนสรวงสวรรค์ ในสังคมดั้งเดิมของล้านช้าง เชื่อว่า ขุน ผู้มีบุญสืบสายมาจากแถน หรือแถนส่งลงมาเกิดในเมืองมนุษย์เพื่อขจัดความยุ่งยากและสร้างความชอบธรรมในสังคม โดยเหตุที่แถนส่งกษัตริย์ ส่งมนุษย์ลงมาเกิดในน้ำเต้าปุ้ง เมื่อมีทุกข์หรือสุข แถนและมนุษย์จึงต้องติดต่อกัน มีสัมพันธ์ต่อกัน ดังปรากฏในพงศาวดารล้านช้างว่า

เมื่อนั้นยังมีขุนใหญ่ 3 คน ผู้หนึ่งชื่อขุนคาน อยู่สร้างบ้านเมืองลุ่มกินปลาเฮ็ดนา เมืองลุ่มกินข้าว เมื่อนั้นแถนจึงใช้ให้มากล่าวแก่คนทั้งหลายว่า ในเมืองลุ่มนี้กินข้าวให้บอกให้หมายกินแลกินงายก็ให้บอกแก่แถน ได้กินขึ้นก็ให้ส่งขาได้กินปลาก็ให้ส่งรอยแก่แถน เมื่อนั้นคนทั้งหลายก็บ่อฟังคามแถน แม้นใช้มาบอกสองที่สามที ก็บ่ฟังหั้นแล

แต่นั่นแถนจึงให้น้ำท่วมเมืองลุ่ม ลีดเลียงท่วมเมืองเพียงละลาย คนทั้งหลายก็ฉิบหายมากนักชะแล.....

แต่นั้นคนทั้งหลายฝูงเกิดมาในน้ำเต้า ฝูงออกมาทางฮูสิ่วนั้นเป็นไทย ฝูงออกมาทางฮูชีนั้นเป็นข้า.....ปู่ลางเชิงทั้งขุนเด็กขุนคานบอกสอนเขาก็บ่แพ้ แม้ว่าใครเขาก็บ่เอาคำขุนทั้งสามก็จึงขึ้นเมื่อขอหาท้าวพระยากวนแถนหลวง พระยาแถนจึงให้ขุนครูขุนครองลงมาเป็นท้าวเป็นพระยาแก่เขาทั้งหมด.....ปางนั้นพระยาแถนหลวงจึงให้ท้าวผู้มีบุญชื่อว่าขุนมูลมมหาราชาธิราช (บรมมหาราชาธิราช) อันได้อาชญาพระยาแถนแล้ว ก็จึ่งเอารี้พลคนทั้งหลายลงเมื่อเมืองลุ่มลีดเลียงเมืองเพียงคักค้อย.....มาอยู่ที่นาน้อยอ้อยหนู อันมีเมืองลุ่มเมืองแถนหั้นก่อนแล" (กรมศิลปากร 2506: 289-292)

เมื่อพิจารณาตามนิยายปรัมปราในพงศาวดารแล้ว จะพบว่า แถนมิได้สร้างผู้นำและคนในสังคมจากสิ่งเดียวกัน ผู้นำนั้นแถนให้ผู้มีบุญลงมาเกิด มีกำเนิดสูงกว่าสามัญชนลงมา

จากฟ้า อยู่ในที่สูงผู้นำที่แถนส่งมาต้องมีความชอบธรรมปกครองผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นเชื่อฟัง มิฉะนั้นสังคมก็จะสงบสุขไม่ได้ ชาวล้านช้างจึงมีความเชื่อว่าผู้นำของตนเป็นผู้มีบุญ เป็นผู้ที่แถนเลือกสรรลงมาปกครองบ้านเมือง จะสังเกตเห็นได้ว่าเดิมขุนผู้ใหญ่ 3 คนคือ ปู่ลางเชิง ขุนเด็ก ขุนคา ซึ่งมิใช่ผู้นำที่แถนส่งลงมา ก็ไม่สามารถควบคุมคนที่เกิดมาจากน้ำเต้าได้ ส่วนขุนครูและขุนครองที่แถนส่งลงมาเป็นเพียงผู้ที่ลงมาสั่งสอนอบรมอย่างครูบาอาจารย์ (ขุนครู) และเป็นผู้ดูแลว่ากล่าว (ขุนครอง) แต่ไม่มีอาญาสิทธิในการปกครอง ไม่มีความชอบธรรม บ้านเมืองก็ระส่ำระส่ายจนในที่สุด แถนต้องส่งผู้มีบุญ ที่มีความชอบธรรม มีคุณสมบัติครบถ้วนของการเป็นผู้นำสังคมพร้อมอาญาสิทธิและบริวารลงมา ทุกอย่างจึงเรียบร้อย ส่วนสามัญชนนั้นเกิดจากน้ำเต้าซึ่งเกิดจากพื้นดินตรงข้ามกับฟ้า และมนุษย์ที่เกิดมาจากน้ำเต้าก็เกิดมาพร้อมฐานะทางสังคมตามที่แถนกำหนด ผู้ที่ออกมาทางรูสิ่วเป็นพวกเจ้านาย ส่วนผู้ที่ออกมาทางเหล็กแหลมเผาไฟเป็นพวกข้าต่ำต้อยกว่า

แสดงให้เห็นว่า แถนที่บทบาทสำคัญในการกำหนดและควบคุมชะตากรรมของมนุษย์ฐานะทางสังคมของมนุษย์แตกต่างกันตามความประสงค์ของแถน เป็นผู้กำหนดมาพร้อมกับมนุษย์กำเนิดขึ้น ธีรยุทธ บุญมี (2529: 12) ให้ความเห็นว่า แนวคิดเช่นนี้คล้ายคลึงกับแนวคิดของเพลโตซึ่งเชื่อว่า การแบ่งสังคมกรีกเป็นผู้ปกครอง ทหาร และผู้ถูกปกครองนั้นเป็นสภาพธรรมชาติ ความแตกต่างในฐานะทางสังคมของคนนั้นแตกต่างกันในระดับจิตวิญญาณซึ่งเปลี่ยนแปลงไม่ได้ แต่สำหรับสังคมล้านช้างนั้นแถนเป็นผู้กำหนดความแตกต่างฐานะทางสังคม อย่างไรก็ดี มนุษย์ที่กำเนิดขึ้นมาโดยธรรมชาตินั้นมีแนวโน้มที่จะจมดิ่งลงสู่ความชั่วร้าย ปั่นป่วนวุ่นวาย หากไม่มีระเบียบการปกครองเข้ามาควบคุม

> เมื่อนั้นคนแผ่พวกมามากนัก มากอย่างทราย หลายอย่างน้ำ ท่อว่าหาท้าวหาพระยาบ่ได้ ปู่ลางเชิงทั้งขุนเด็ก ขุนคาน บอกสอนเขาก็บ่แพ้ แม้ว่าใคเขาก็บ่เอาคำ (กรมศิลปากร 2506: 392)

สภาพที่วุ่นวายสับสนนี้ แถนต้องเข้ามาแทรกแซง ควบคุมสถานการณ์โดยการส่งขุนบรมถืออำนาจเด็ดขาดลงมาจัดการปกครอง กำหนดกฎเกณฑ์ และแนวทางวิถีประชาชาวล้านช้างมนุษย์จึงเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นั่นก็คือการสร้างวัฒนธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ให้แตกต่างไปจากสัตว์โลกอื่น ๆ ที่ออกมาจากน้ำเต้าเดียวกันนั่นเอง

ดังนั้น แถนจึงมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวล้านช้างมาก แถนสามารถให้คุณให้โทษ เมื่อมนุษย์ทำมาหากินอุดมสมบูรณ์เช่นไหว้แถน แถนก็พอใจ ให้ความสุข ความเจริญ ให้ความอุดมสมบูรณ์แก่พืชพันธ์ธัญญาหาร นั่นก็ย่อมหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ของแถนด้วยเช่นกัน หากไม่เซ่นไหว้แถน แถนก็โกรธและบันดาลทุกข์ภัยแก่มนุษย์ได้ เช่น บันดาลให้น้ำท่วม เรื่องน้ำท่วมโลกนี้คงจะเป็นความคิดของคนในสังคมดั้งเดิมทุกแห่ง ในยุโรปโบราณปรากฏใน Myth ก่อนเริ่มศาสนาคริสต์ เกิดน้ำท่วมโลกเนื่องจากพระพระผู้เป็นเจ้าโกรธที่ละเลยต่อพระเจ้ามัวแต่รื่นเริงกระทำความชั่ว มัวเมาในกามารมณ์ เหลือไว้แต่ชายชรา คือ โนอา ต่อเรือขนาดใหญ่บรรทุกสิ่งมีชีวิตแต่ละคู่ไป ในนิยายปรัมปราของไทยอาหม (อินเดียโบราณ) ฟ้าก็บันดาลให้น้ำท่วมโลก ฆ่าสิ่งที่มีชีวิตตายหมด เหลือแต่ชายชราคือ ท้าวลีปลิง กับวัวอีกตัวหนึ่งอยู่ในเรือทำด้วยหิน ส่วนนิยายปรัมปราของล้านช้าง แถนโกรธบันดาลให้น้ำท่วม เหลือปู่ลางเชิง ขุนเด็ก ขุนคาน 3 คน พร้อมครอบครัว ถ่อแพขึ้นไปเมืองสวรรค์ ที่ต้องใช้แพเพราะผู้ประพันธ์คงมีจุดมุ่งหมายให้นิยายปรัมปรานี้สะท้อนความเป็นอยู่อย่างเรียบง่ายแบบชาวบ้าน ประกอบกับภูมิประเทศของล้านช้างอยู่กับแม่น้ำโขง พาหนะที่ใช้ก็คือ แพ เช่นเดียวกับชาวอียิปต์อยู่กับแม่น้ำไนล์ เทพเจ้าของอียิปต์มักไม่เหาะเหินเดินอากาศ แต่เดินทางไปไหนมาไหนด้วยเรือทอง การถ่อแพของขุนทั้งสามขึ้นไปเมืองสวรรค์เป็นการถ่อแพทวนน้ำขึ้นไป ซึ่งอาจจะสันนิษฐานได้ว่าเมืองแถนหรือเมืองสวรรค์นี้อยู่ต้นแม่น้ำโขง แต่ก็ยังสรุปไม่ได้แน่นอนว่าอยู่ที่ใด หรือเป็นอย่างไรกันแน่

แถนจึงมีบทบาทต่อสังคมอีสานสืบทอดต่อจากสังคมล้านช้างมาช้านาน ความเชื่อถือเรื่องแถนปรากฏในวรรณกรรม พิธีกรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี (ดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 4) ชาวอีสานเชื่อว่าแถนมีอำนาจช่วยเหลือมนุษย์ได้ เมื่อประสบปัญหาและทุกข์ภัย แถนจึงเป็นเทวดาที่ชาวอีสานให้ความสำคัญมากที่สุดในอดีต เพราะมีอำนาจให้คุณให้โทษต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมได้

2.2 ความเชื่อเรื่องผีวีรบุรุษ

ความเชื่อในเรื่องผีวีรบุรุษนั้นมีมาตั้งแต่สมัยล้านช้าง หรืออีสานในยุคเริ่มต้น ผีวีรบุรุษนั้นเดิมเป็นคน แต่มักเป็นคนเก่งกล้าสามารถ เป็นคนมีบุญคุณอย่างใหญ่หลวงแก่คนในชุมชนนั้น ๆ เป็นที่เคารพนับถือของคนในสังคมว่าเป็นวีรบุรุษผู้กล้าหาญ เมื่อตายไปแล้วคนก็ยังนับถือและกลัวเกรงอยู่ ตั้งศาลขึ้นบูชา มีคนกราบไหว้ ยกย่องว่าเป็นผีอารักษ์ประจำเมือง ทำหน้าที่ปกปักรักษาประชาชน มีการเซ่นสรวงบวงพลีในฐานะเป็นผีวีรบุรุษ

ผีอารักษ์ (อาฮัก) นี้ ในดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเรียกว่า "เจ้าพ่อหลักเมือง" แต่ในภูมิภาคอีสาน เรียกว่า "ผีมเหสักข์" มีลักษณะเป็นเทพกึ่งเทวดากึ่งผี บางครั้งจึงเรียกเทวดาอารักษ์ ในสมัยโบราณเรียกว่า เซื่อเมือง (เสื้อเมือง) หรือ ผีเซื่อ (ผีเสื้อ) เช่น เฒ่าเย่อ เฒ่ายา เฒ่าไล แม่ย่างาม แม่มด ที่ทำหน้าที่ฟันเครือเขากาด เมื่อตายไปก็ได้รับยกย่องเป็นผีเซื่อ หรือ เทวดาอารักษ์ ดังปรากฏในพงศาวดารล้านช้างไว้ว่า

> ยามนั้นยังมีเฒ่าแก่สองคน ผู้หนึ่งเรียกว่า เฒ่าเย่อ ผู้หนึ่งชื่อว่า เฒ่ายา ทั้งสองเขาจึ่งขันไปฟันเครือเขากาดบ้านนั้น เขาจึ่งว่าเมื่อใดเผือข้อยหากตายไปแท้ ให้คนทั้งหลายได้ถือเวรทางเผือข้อย ครั้นจักเฮ็ดจักกินอันใดก็ดี ให้เรียกพาเผือข้อยก่อนจึ่งเฮ็ดจึ่งกินทอญ.... เครือเขากาดก็ล้มท่าวไป สองซายเขาก็ตายไปทั้นแล ปางนั้นคนทั้งหลายก็บอกพลีกรรมสองเขา จึงเรียกว่าเย่อกิน ตามนั้นเขาเกิดเป็นเทวดาอารักษ์ก็ลวดกินเครื่องพอกเครื่องพลี (กรมศิลปากร, 2506: 396)

ความว่า เฒ่าเย่อ เฒ่ายา ผู้อาสาชาวเมืองล้านช้างไปฟันอุบาทว์เครือเขากาดซึ่งสูงหนึ่งโยชน์ และมีร่มเงาปกคลุมเมืองไว้ทั้งหมดจนไม่อาจปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารได้ ขุนบรมได้ส่งให้คนไปตัดเครือดังกล่าว แต่ไม่มีใครมีความสามารถตัดลงได้ จนท้ายสุดเฒ่า 2 คนนี้ จึงได้อาสาแบกขวานไปตัดเป็นเวลา 3 เดือน 3 วัน เครืออุบาทว์จึงขาดสิ้นไปพร้อม ๆ กับชีวิตของเฒ่าทั้งสอง ประเพณีชาวล้านช้าง จึงมีศัพท์ว่า เย่อกิน อันหมายถึงการถวายบัตพรี เพื่อระลึกถึงคุณงามความดีของเฒ่าทั้งสองตั้งแต่นั้นมา เมื่อกระทำกิจการสำคัญ ๆ ก็จะเอ่ยชื่อของวีรบุรุษทั้ง 2 เช่น โอรสทั้ง 7 ได้กล่าวในคำประกาศก่อนที่จะแยกย้ายไปครองเมืองต่าง ๆ

"ปู่เย่อแถนถ่องบ้าน เปาลา....."

"ปู่เย่อนาบ่อนน้อย แถนแถลง..."

"ปู่เย่อแม่นบ่อนบ้าน บูรี....."

"ปู่เย่อน้ำเต้าปุ่ง เติมตน....."

"ปู่เย่อพระพ่อเจ้า บูลม ลูกเอย.."

"ปู่เย่อแม่เชื้อชาติ ชาวแกง...."

ความเชื่อในเรื่องผีวีรบุรุษจึงมีตั้งแต่สมัยขุนบรมสืบมา จึงนับได้ว่าเฒ่าเย่อ เฒ่ายา (เถ้าเยอ ถ้าไล ในนิทานขุนบรม) เป็นวีรบุรุษคู่แรกของชาวล้านช้าง ซึ่งชาวเมืองนับถือความกล้าหาญ เมื่อตายไปแล้วชาวเมืองมีความเชื่อถือในผีสางเทวดาอยู่แล้ว ก็เชื่อว่าผีวีรบุรุษคู่นี้จะไปเกิดเป็นแถนบนสวรรค์ คอยปกป้องรักษาคุ้มภัยให้เช่นเดิม จึงต้องมีพิธีเซ่นสรวงบวงพลีกราบไหว้ ถือเป็นประเพณีสืบทอดกันมาในฮีตสิบสองของชาวอีสาน

ความเชื่อในเรื่องผีวีรบุรุษนี้นอกจากจะปรากฏในสังคมล้านช้าง เกือบทุกเมืองในดินแดนสิบสองปันนา ก็พูดถึงการนับถือวีรบุรุษที่ได้กลายเป็นอารักษ์ประจำเมืองต่าง ๆ เช่นกัน จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเชื่อเรื่องผีวีรบุรุษนั้น เราสามารถพบเห็นกันอยู่ทั่วไปในลักษณะของสังคมดั้งเดิม

2.3 <u>ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ</u>

นอกจากความเชื่อเรื่องแถน เทวดาอารักษ์ คนในสังคมอีสานยังนับถือผีบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นความเชื่อเก่าแก่พอ ๆ กับความเชื่อเรื่องแถน คนอีสานมีความนับถือบุพการี เช่น บิดา มารดา บรรพบุรุษ เมื่อบุคคลเหล่านี้ตายไปจึงได้รับการกราบไหว้ให้ความเคารพกราบไหว้ในฐานะผีบรรพบุรุษ หรือผีบ้านผีเรือน ดังปรากฏในพงศาวดารล้านช้างว่า

> ท่านปู่ลางเชิงเล่าบอกให้เขาไหว้พ่อแม่ เขาแล้วให้ส่งสการเมี้ยนซากฝังออกมาทางฮูสิ่วให้เผาเสีย เก็บถูกล้างสร้อยสีแล้วให้แปงเถียง ใส่ลูกไว้ให้ไปส่งข้าวส่งน้ำชุมื้อฝังออกทางฮูชีนั้นให้ฝังเสียแล้งแปงเถียงกวมไว้เล่า ให้ไปส่งข้าวส่งน้ำชุวัน (กรมศิลปากร. 2506: 391)

ปู่ลาง เชิงสอนให้ผู้คนที่ออกมาจากน้ำเต้ารักพ่อรักแม่ เมื่อพ่อแม่ตายไปแล้วก็ให้เก็บกระดูกมาทำบุญกรวดน้ำไปให้ด้วยความเคารพบูชา พ่อแม่ก็จะไปเกิดเป็นผีเรือนให้คอยกราบไหว้ ส่วนบรรพบุรุษอื่น ๆ ที่ออกมาจากผลน้ำเต้าก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน เพราะพวกเขาเป็นผู้มีพระคุณให้เซ่นไหว้ ส่งข้าวทุกน้ำทุกวันอย่าได้ขาดตกบกพร่อง นับถือเป็นผีบรรพบุรุษด้วยเช่นกัน

จึงเห็นได้ว่า การนับถือผีบรรพบุรุษมีอยู่ในสังคมชาวอีสานนานมาแล้วดังปรากฏข้อความที่นำมาอ้างความเชื่อถือผีบรรพบุรุษเกิดจากลักษณะสังคมแบบเครือญาติที่ผูกพันชีวิตอยู่ด้วยกันเป็นเวลานาน จนมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ได้อาศัยแรงงานความสามารถของแต่ละฝ่ายในการดิ้นรนหาปัจจัยมาเลี้ยงชีวิต เมื่อต้องเสียเครือญาติไปจึงต้องระลึกถึงความยึดมั่นในบรรพบุรุษนี้ทำให้เกิดความมั่นคงเป็นปึกแผ่นในชุมชน และเป็นผลดีแก่ลูกหลาน จึงมีธรรมเนียมการอบรมสั่งสอนบุตรหลานให้เคารพผีบรรพบุรุษและไหว้อ้อนวอนผีบรรพบุรุษให้ขจัดโรคภัยไข้เจ็บและคุ้มภัยนานาประการ

ชาวอีสานนับถือผีบรรพบุรุษมาช้านาน และเป็นความเชื่อถือผีสางเทวดาในยุคแรก ๆ เช่นเดียวกับไทยอาหม ในอาหม-บุราณจิ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และเรณู วิชาศิลป์ 2528: 12) กล่าวถึงผีที่มาจากบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วกลายเป็นผีเรือนคอยดูแลทุกข์สุขของคนในครัวเรือน มักเรียกกันว่า ผีด้ำ คำว่า ด้ำ หมายความว่าบรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว ด้ำเรือนก็คือ ผีเรือน ในภาษาไทยปัจจุบันยังมีวลีที่ว่า "ผีซ้ำด้ำพลอย" แปลว่า ผีอื่นให้โทษแล้วผีบรรพบุรุษในเรือนของเรายังพลอยซ้ำเติมอีก ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษและผีนี้จะคอยปกปักรักษาลูกหลาน ภายในบ้านเรือนจะมีหิ้งบูชากราบไหว้ บนหิ้งนั้นถือว่าเป็นที่อยู่ของผีบรรพบุรุษ บางท้องถิ่นในอีสานเรียกว่า พ่อเชื้อ แม่เชื้อ ประจำตระกูล เป็นผีบรรพบุรุษของแต่ละครอบครัว แม้ลูกหลานจะแยกครอบครัวออกไปแล้ว ก็ต้องมากราบไหว้บูชาขอให้คุ้มครองภยันตราย เป็นประเพณีสืบทอดมา

จึงเห็นได้ว่า คนในสังคมอีสานมีความเชื่อในเรื่องผีสางเทวดาฝังแน่นอยู่กับความคิดและวิถีประชาของชาวอีสานในอดีต ซึ่งอาจจะเขียนแผนภูมิผีสางเทวดาตามความเชื่อของชาวอีสานได้ดังนี้

แผนภูมิผีสางเทวดาตามความเชื่อของชาวอีสาน*

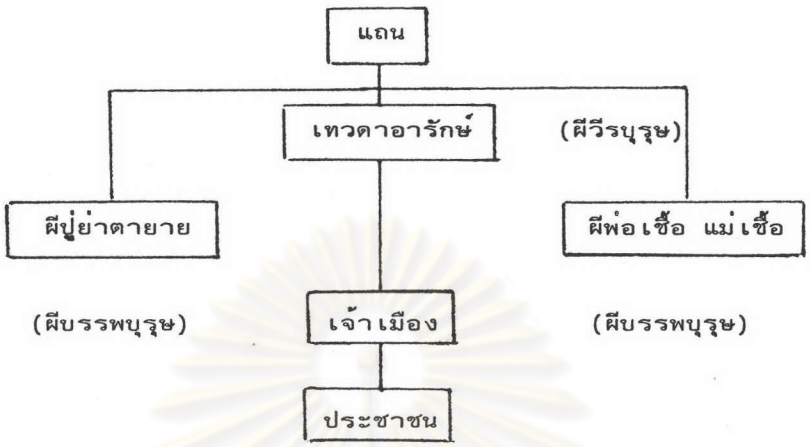

จากแผนภูมิพอสรุปได้ว่า ความเชื่อของชาวอีสานในสมัยโบราณมีความเชื่อว่า แถนเป็นเทพสูงสุด เหนือผีสางเทวดาอื่น ๆ และเหนือมนุษย์ แต่ก็ไม่ได้แยกจากมนุษย์โดยเด็ดขาด ยังมีความสัมพันธ์กับมนุษย์มาตลอด มีอำนาจให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ รองลงมาคือผีวีรบุรุษซึ่งกลายเป็นเทวดาอารักษ์ ผีมเหสักข์ ผีเสื้อ คุ้มครองบ้านเมือง ในส่วนแต่ละชุมชนเล็ก ๆ ก็มีผีบรรพบุรุษ เช่น ผีปู่ย่าตายาย และในแต่ละบ้านก็มีผีเรือน พ่อเชื้อ แม่เชื้อ คอยปกป้องคุ้มครองคนในตระกูลมานาน และมีผลในการกำหนดพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลและกลุ่มชนชาวอีสานมาจนถึงปัจจุบัน

3. <u>ความเชื่อเรื่องวีรบุรุษ</u>

ความเชื่อเรื่องวีรบุรุษทางสังคมของอีสาน มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์ในพงศาวดารล้านช้าง และปรากฏเด่นชัดในนิทานเรื่องขุนบรมราชา (ในพงศาวดาร ภาคที่ 70) กล่าวถึงวีรบุรุษของล้านช้าง คือ ขุนบรม หรือ ขุนบูลมมหาราชาธิราช เป็นเรื่องที่ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าขานผ่านมาหลายยุคหลายสมัยในทำนองที่เชื่อว่าเป็นเรื่องจริง เชื่อว่าขุนบรมเป็นวีรบุรุษเป็นผู้นำมีคุณต่อชาวโลกด้วยการสั่งสอนอบรมจริยธรรม และสั่งสอนงานอาชีพแก่มนุษย์โลก ชาวอีสาน

---

*นำแผนผังระบบความเชื่อสำหรับเมืองของ ธีรยุทธ บุญมี ในบทความเรื่อง ประวัติศาสตร์ความคิดของสังคมไทยช่วงต้นการแพร่ขยายและพัฒนาการของความคิดพุทธศาสนาในสังคมไทยมาดัดแปลงประกอบ (ธีรยุทธ บุญมี 2529 : 11)

ในอดีตเชื่อกันว่าขุนบรมเป็นเทพบนสวรรค์ ไม่ใช่มนุษย์ธรรมดาสามัญ เป็นโอรสของแถนฟ้าคื่น พระยาแถนส่งลงมาเกิดในโลกมนุษย์เพื่อปกครองประชาชนที่เกิดจากน้ำเต้า มีอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองในลักษณะราชาธิปไตย มีอำนาจสิทธิ์ขาดอยู่ที่บุคคลคนเดียว และเนื่องจากขุนบรมเป็นผู้มีบุญ มีศีลธรรม ตั้งอยู่ในคุณธรรม ขุนบรมจึงเป็นผู้ปกครองที่มีอำนาจเหนือบุคคลอื่นในสังคม จึงอาจกล่าวได้ว่า ขุนบรมมีลักษณะของวีรบุรุษในสังคมได้โดยสมบูรณ์ ซึ่งพิจารณา

1. มูลเหตุแห่งการกำเนิดผู้นำ คือความเดือดร้อนวุ่นวายในสังคม
2. ผู้นำมีอำนาจสิทธิ์ขาดในการให้คุณให้โทษกับสมาชิกในสังคม

มูลเหตุแรกขุนบรมเป็นผู้ที่พระยาแถนหลวงส่งลงมาเพื่อขจัดความวุ่นวายในสังคม นับวันผู้คนที่ออกมาจากน้ำเต้าก็เพิ่มปริมาณมากขึ้นอย่างรวดเร็ว จนขุนทั้ง 3 ไม่สามารถควบคุมได้ จึงไปขอร้องแถน

> พระยาแถนจึงให้ขุนครูแลขุนครอง ลงมาเป็นท้าวเป็นพระยาแก่เขานั้นแล เมื่อขุนทั้งสองลงมา สร้างบ้านก็บ่เปลือง สร้างเมืองก็บ่กว้าง สูกินเหล่าชุมื้อ ชุวัน นานมาไพร่ค้างทุกข์ค้างยากก็บ่ดูนา เมื่อนั้นขุนเด็กขุนคาน จึงขึ้นเมื่อไหว้สาแก่พระยาแถน ๆ จึงถกเอาทั้งสองหนีเมื่อบนหน เมื่อฟ้าดังกล่าวเล่าแล (กรมศิลปากร 2506: 392)

เมื่อมีความวุ่นวายเกิดขึ้นพระยาแถนก็ส่งเทพลงมาปกครองโลกมนุษย์ แต่ก็ไม่สามารถจะปกครองได้เนื่องจากขาดอำนาจสิทธิ์ขาดในการให้คุณให้โทษกับสมาชิกของสังคม พระยาแถนจึงส่งวีรบุรุษ ขุนบรมลงมาขจัดความวุ่นวายพร้อมทั้งมอบอำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองประชาชนลงมาด้วย

> ปางนั้น พระยาแถนหลวงจึงให้ท้าวผู้มีบุญ ชื่อว่าขุนบูลมมหาราชาธิราช (บรมมหาราชาธิราช) อันได้อาชญาพระยาแถนแล้ว จึงเอารี้พลคนทั้งหลาย.....มาอยู่ที่นาน้อยอ้อยหนูอันมีลุ่มเมืองแถนหั้นก่อนแล (กรมศิลปากร, 2506: 392)

ในความเป็นวีรบุรุษของขุนบรมนั้น นอกจากจะพบลักษณะวีรบุรุษทางวัฒนธรรม (Culture Hero) ในการขจัดความวุ่นวาย เข้ามาจัดระเบียบทางสังคม อบรมไพร่ฟ้าประชาชนให้ยึดมั่นในศีลธรรมตามที่แถนกำหนดสั่งสอนขุนบรมก่อนที่จะลงมาเกิดในเมืองมนุษย์ นอกจากนี้ขุนบรมยังสอนอาชีพต่าง ๆ ให้ประชาชนอีกด้วย อย่างไรก็ตามถ้าพิจารณาในเนื้อหาของนิยายปรัมปรา จะพบว่าแม้ขุนบรมจะสืบสายมาจากแถน เป็นผู้นำทางสังคม แต่ขุนบรมก็มี

วิถีการดำเนินชีวิตเช่นเดียวกับสามัญชน สังเกตจากสิ่งของต่าง ๆ ที่นำลงมาจากเมืองแถน เช่น หม้อ ไห จอบ เสียม มีด พร้า อันเป็นอุปกรณ์ในการดำรงชีพด้วยการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ อันเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน ทั้งนี้ทั้งนั้นย่อมสะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ความเชื่อ เรื่องวีรบุรุษในแนวคิดระดับชาวบ้านต้องการ

ในความเป็นผู้นำขุนบรมเป็นผู้นำสังคมซึ่งแถนส่งลงมาพร้อมอำนาจสิทธิ์ขาดในการให้คุณให้โทษกับสมาชิกของสังคม เมื่อพิจารณาจากเนื้อความในพงศาวดารล้านช้าง จะเห็นได้ว่าผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดลักษณะผู้นำก็คือ แถน ว่าจะต้องเป็นผู้ตั้งอยู่ในคุณธรรมสร้างความร่มเย็นเป็นสุขแก่ประชาชน ไม่ใช้อำนาจไปกดขี่ข่มเหงผู้อื่น คุณสมบัติเหล่านี้ปรากฏเป็นคุณลักษณะผู้นำของขุนบรม ดังนี้คือ

1. มีอำนาจเด็ดขาดในการปกครองบ้านเมือง เป็นอำนาจอันชอบธรรมซึ่งแถนเป็นผู้กำหนดให้ ตามแนวความคิดดั้งเดิม ผู้นำหรือกษัตริย์ คือผู้ปกครองประชาชนมีสถานภาพสูงสุด เป็นผู้มีบุญ การกล่าวถึงการกำเนิดขุนบรมก็เพื่อที่จะรองรับแนวคิดเช่นนี้ เน้นให้เห็นบุญญาธิการของขุนบรมว่า เป็นเทพในสวรรค์ซึ่งมีบุญญาธิการ ในนิทานขุนบรมเน้นให้เห็นว่าขุนบรมเป็นบุตรของแถนฟ้าคืน ถูกส่งลงมายังโลกมนุษย์ จึงเกิดแนวคิดแบบ เทวราช* (God-King Cult) ขุนบรมมีกำเนิดผิดแผกกับมนุษย์ สืบสายมาจากเทพ เน้นให้เห็นความศักดิ์สิทธิ์ของขุนบรมประชาชนยอมรับนับถือ ถึงกระนั้นแนวคิดเทวราชของล้านช้าง ก็ยังไม่สมบูรณ์เด่นชัด เนื่องจากขุนบรมยังมีการดำเนินชีวิตแบบสามัญชน มิแตกต่างราวฟ้ากับดิน เช่นกษัตริย์ในสมัยอยุธยา กษัตริย์อินเดีย หรือฮ่องเต้ของจีน ซึ่งได้รับอิทธิพลแนวคิดแบบเทวราชทั้งสิ้น

2. มีหน้าที่บำรุงทุกข์สุขไพร่ฟ้าประชาชน แถนเป็นผู้ส่งขุนบรมลงมาในมนุษย์โลก ขณะที่ชาวล้านช้างกำลังวุ่นวาย ไพร่ฟ้าประชาชนได้รับความทุกข์ยาก ผู้นำขาดคุณธรรม ขุนบรมเป็นผู้ที่บำบัดทุกข์เหล่านี้ให้หมดไป บ้านเมืองเต็มไปด้วยความร่มเย็นเป็นสุข อีกครั้งหนึ่งเมื่อเกิดเครือเขากาดบดบังบ้านเมืองให้อยู่ในความมืดครึ้ม เสื่อมโทรม การบำบัดทุกข์ร้อนครั้งนี้

---

* ลัทธิเทวราชนี้ได้รับอิทธิพลจากเขมร เป็นลัทธิที่กษัตริย์พยายามสถาปนาตนขึ้นเป็นเทพเจ้า บางครั้งก็นิยมสร้างเทวรูปแทนตัวกษัตริย์ไว้ให้ประชาชนกราบไหว้ อิทธิพลแนวคิดแบบเทวราชนี้แพร่เข้ามาก่อนสมัยอยุธยานานมาก แต่ไม่ปรากฏเด่นชัดนักในสมัยสุโขทัยและล้านช้าง (จิตร ภูมิศักดิ์ 2524: 11-21)

แม้ขุนบรมจะไม่ได้กระทำเอง แต่ด้วยบารมีของขุนบรม เผ่าเย่อ เผ่ายา ก็สามารถทำลายเครือเขากาดได้สำเร็จ

จะสังเกตได้ว่าหลังจากบำบัดทุกข์เดือดร้อนของไพร่ฟ้าประชาชนเรียบร้อยแล้ว ก็มักจะบำรุงสุขด้วยการปรับปรุงบ้านเมือง แผ่ขยายอาณาเขตโดยการให้โอรสทั้ง 7 แยกย้ายกันไปสร้างบ้านแปงเมือง เท่ากับเป็นการกระจายอำนาจออกจากศูนย์กลางและเป็นการขยายอำนาจของขุนบรมด้วย

3. ดำรงตนเป็นธรรมราชา ปกครองไพร่ฟ้าประชาชนโดยธรรม แนวคิดในเรื่องธรรมราชาหรือผู้นำซึ่งมีคุณธรรมนี้สืบทอดกันมาทุกยุคทุกสมัย ไม่เฉพาะในสังคมล้านช้างเท่านั้น เราจะพบอยู่ในลักษณะของผู้นำ กษัตริย์ของทุก ๆ ชาติ บ้านเมืองใดเจริญรุ่งเรืองไพร่ฟ้าประชาชนอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ขุนบรมได้รับการยกย่องว่าดำรงตนเป็นธรรมราชา เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม ไม่เบียดเบียนประชาชน ไม่โลภ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ตามที่แถนได้สั่งสอนขุนบรม เมื่อขุนบรมนำคำสอนไปปฏิบัติ ประชาชนยอมรับนับถือ แม้แต่การออกไปสร้างบ้านเมืองใหม่ของโอรสทั้ง 7 ขุนบรมก็สั่งสอนให้อยู่ในธรรมราชาสืบต่อไป บ้านเมืองสงบสุข ขุนบรมจึงเป็นธรรมราชาที่ประชาชนยกย่องนับถือ

แนวคิดความเชื่อเรื่องวีรบุรุษ มีอิทธิพลต่อวิถีประชาของชาวอีสานในอดีตมานาน โดยเฉพาะทางการเมือง เชื่อว่า กษัตริย์ หรือผู้นำที่ไม่เที่ยงธรรม จะนำความเสื่อมเสียมาสู่บ้านเมือง ธรรมชาติจะวิปริต ฝนแล้ง ข้าวยากหมากแพง เดือดร้อนกันไปทั่วดังเช่นปรากฏในสมัยขุนครู ขุนครอง หากผู้นำมีคุณธรรม บ้านเมืองก็จะเจริญรุ่งเรือง แสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องวีรบุรุษเป็นการสร้างความชอบธรรมและให้อำนาจกับผู้นำในการปกครองประชาชนได้อย่างชัดเจน

4. <u>ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรม</u>

ความเชื่อต่าง ๆ ของชาวอีสานโบราณ ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อเกี่ยวกับโลกและจักรวาล ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา ความเชื่อเรื่องวีรบุรุษ ล้วนแต่ก่อให้เกิดพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นในสังคม พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสืบเนื่องอยู่ในวงจรชีวิต วิถีประชาของชาวอีสานมานานนับศตวรรษ พิธีกรรมของชาวอีสานในอดีตเป็นผลจากความเชื่อ ความเชื่อที่ปรากฏ

เด่นชัดกว่าความเชื่ออื่น ๆ ก็คือความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา (Animism) พิธีกรรมหลักของชาวอีสานตั้งแต่อดีตมาจึงเป็นพิธีเกี่ยวกับผี บูชาแถน ผีบรรพบุรุษ ผีวีรบุรุษ และผีธรรมชาติ เชื่อว่าผีสางเทวดาเหล่านี้สามารถให้คุณให้โทษได้ จึงมีการเซ่นสรวงบูชากันหลายระดับ "ในเมืองลุ่มนี้กินข้าวให้บอกให้หมาย กินแลงกินงายก็ให้บอกแก่แถน ได้กินขึ้นก็ส่งขาได้กินปลาก็ให้ส่งรอยแก่แถน" (กรมศิลปากร 2506: 390)

มนุษย์ในโลกนั้น เมื่อยามข้าวปลาอุดมสมบูรณ์ก็ให้เซ่นไหว้บอกกล่าวแก่ผีอย่าได้ขาด นั่นก็แสดงให้เห็นว่า การทำพิธีบูชาบวงสรวงแก่เทพเทวดานั้น เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ต่อไป ชีวิตของชาวล้านช้างผูกพันกับการเกษตรมานาน จึงมีพิธีกรรมเกี่ยวกับการแสดงของชาวอีสาน มีการกราบไหว้บูชาเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์

พิธีกรรมต่าง ๆ มีความสัมพันธ์กับความเชื่อ เพราะพิธีกรรมนั้นมีความเชื่อตามศรัทธาเป็นพื้นฐานของการกระทำ ชาวอีสานในอดีตมีความเชื่อเรื่องผีสางเทวดาแต่บรรพกาล ดังเช่นสังคมดั้งเดิมโดยทั่วไป ก่อนที่จะมีกฎหมายใช้ในระบอบการปกครองของชาวอีสานส่วนใหญ่ใช้ความเชื่อดั้งเดิมนี้เป็นเครื่องมือหรือวิธีการปกครองบ้านเมืองในรูปแบบของพิธีกรรม ประเพณี และข้อห้ามต่าง ๆ เช่น ฮีตสิบสองคลองสิบสี่ เสมือนเป็นกฎหมายแบบจารีตประเพณีกำหนดพิธีกรรมเกี่ยวกับผี ทั้งกษัตริย์และประชาชนถือปฏิบัติตามดังนี้

<u>ระดับประชาชน</u>

เดือนเจียง (เดือนอ้าย) แต่ดั้งเดิมมามีพิธีกรรม "การเลี้ยงฟ้าเลี้ยงแถน" คือ บูชาแถน ผีฟ้า แต่บางคนก็เรียกว่า "เลี้ยงยี่เลี้ยงเจียง" คือการเลี้ยงแถนในเดือนยี่เดือนอ้ายนั่นเอง สีลา วีระวงศ์ เปรียบเทียบแถนฟ้าเท่ากับพระอิศวรในศาสนาพราหมณ์ตามลัทธิศาสนาพราหมณ์ เชื่อว่าพระศิวะและพระนารายณ์จะลงมาเยี่ยมมนุษย์โลกปีละครั้งในวันขึ้น 7 ค่ำ ถึง แรม 1 ค่ำ มนุษย์จึงต้องทำพิธีต้อนรับ* ด้วยการฟ้อนรำ เล่นมหรสพต่าง ๆ (สีลา วีระวงศ์ 2517: 57) พิธีนี้นับว่าเป็นพิธีเดียวกับเลี้ยงฟ้าเลี้ยงแถน ถือเป็นประเพณีสืบต่อกันมา

---

*พิธีต้อนรับพระอิศวรในศาสนาพราหมณ์ เรียกว่า "ตรียัมพวาย" ส่วนการต้อนรับพระนารายณ์เรียกว่า "ตรีปะวาย" ในกรุงเทพจึงมีเสาชิงช้าอยู่กลางเมือง สำหรับไว้ใช้ต้อนรับเทพเจ้าตามลัทธิศาสนาพราหมณ์

เดือนเจ็ดเลี้ยงผีวีรบุรุษ ผีมเหสักข์หลักเมือง เพื่อให้ช่วยป้องกันบ้านเมือง ป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ สีลา วีระวงศ์ (2517: 16) ได้บันทึกเกี่ยวกับการไล่ผีป้องกันโรค หลังจากทำบุญเลี้ยงฟ้าเลี้ยงแถนว่า

> เอาหญ้าคามาถักเป็นเชือกขึงอ้อมบ้าน เพื่อให้ผีคา เข้ามาไม่ได้ เพราะชื่อของหญ้าอันเรียกว่าหญ้าคา ผีจึงคา และเอาหม้อแตกเอาปูนขาวหมายไว้แล้วไปใส่ไว้ตามประตูบ้านให้ผีกลัว ในวันทำบุญเลี้ยงผี ก็สมมติคนผู้หนึ่ง เป็นผ้าขาวหรือฤาษี หว่านแร่หว่านทรายไล่ผี แร่นั้นหว่านสำหรับให้ถูกหัวผี ทรายหว่านให้เข้าตาผี

เมื่อวิเคราะห์ดูแล้วในเดือน 7 ซึ่งเป็นปลายฤดูร้อน เข้าฤดูฝน บางครั้งน้ำก็ท่วม โรคภัยต่าง ๆ ที่มากับฝนกับน้ำ เช่น โรคท้องร่วง ตาแดง อหิวาห์มากมาย แต่คนสมัยก่อนยังไม่รู้จักโรคและป้องกันโรค ก็เชื่อกันว่า โรคภัยไข้เจ็บเหล่านี้เกิดขึ้นจากการกระทำของผีสางเทวดา จึงต้องทำพิธีเลี้ยงผีบ้านผีเมืองให้คุ้มครองคนในเมืองให้รอดพ้นจากการป่วยไข้

เดือนเก้า ทำพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ ผีไม่มีญาติ เป็นประเพณีเก่าแก่ของลาวทำกันทั่วทุกแห่งในอาณาจักรล้านช้าง

<u>ระดับกษัตริย์</u>

เดือนเจียง อันเป็นประเพณีดั้งเดิมของล้านช้างในพงศาวดาร กล่าวถึงแถนสั่งสอนขุนบรมให้ปกครองบ้านเมือง กำหนดขะลำ และพิธีกรรมให้ชาวล้านช้างดังว่า "เดือนเจี่ยงให้คำละพื้น มื้อกดมื้อกาบเดือน"

พิธีกรรมประเพณีเลี้ยงฟ้าเลี้ยงแถน ในสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มมหาราช พระองค์ทรงถือประเพณีนี้เป็นสำคัญ ได้ออกเป็นพระราชโองการให้หัวเมืองทั้งหลายพากันเลี้ยงฟ้าเลี้ยงแถนในเดือนอ้าย เดือนยี่ และเดือนสาม

เดือนเจ็ด พิธีบูชาเทวดาในเวียงและนอกเวียง ในหนังสือฮีต 12 คลอง 14 กล่าวไว้ว่า "เป็นท้าวพระยาถึงฤดูเดือน 7 แล้วให้เลี้ยงเทพารักษ์ มเหสักข์หลักเมือง หูเมือง ตาเมือง เสื้อเมือง ทรงเมือง ตามคอง 14 แล้วเชิญเทวดาอารักษ์ มเหสักข์เข้ามาซำระบ้านเมือง ป้องกันอันตรายฝ่ายมิจฉาทิฏฐิ เพื่อไม่ให้เกิดโพยภัย อันตรายด้วยมิจฉาทิฏฐิได้"
(สีลา วีระวงศ์ 2517: 14)

พิธีเลี้ยงผีในเดือนเก้า "เป็นท้าวพระยาครั้นถึงเดือนเก้าให้ป่าวเตือนราษฎรบ้านเมืองห่อข้าวประดับดิน อุทิศไปหาปู่ย่า ตายาย ลูกเต้า หลานเหลนวันเถิงแก่อนิจกรรมไปสู่ปรโลกทั่วทุกแห่ง" (จารุวรรณ ธรรมวัตร 2530: 88) ในวรรณกรรมลาวเรื่องท้าวฮุ่งขุนเจืองก็กล่าวถึงการทำพิธีนี้ด้วยเช่นกัน

จึงเห็นได้ว่า พิธีกรรมอันมีมาแต่โบราณทั้งในระดับกษัตริย์และกษัตริย์ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในเรื่องผีสางเทวดา ซึ่งมีความเข้มข้นมากในยุคแรก ๆ สังเกตได้จากพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เหนือธรรมชาติ มีจำนวนมากมาย ปรากฏในฮีต 12 คลอง 14 ทั้งนี้เนื่องมาจากความเชื่อว่าสรรพสิ่งทั้งหลายแถนเป็นผู้สร้าง จึงสวดอ้อนวอนขอสิ่งที่ตนปรารถนาจากแถน และสวดอ้อนวอนเพื่อให้สิ่งที่ตนไม่ปรารถนาพ้นไปจากชีวิตของตน ความสำคัญหรือความเชื่อเรื่องแถนนี่เองที่เป็นมูลเหตุให้เกิดพิธีกรรมโดยมีจุดมุ่งหมายของพิธีกรรม

1. เพื่อขอให้คุ้มภัย ขจัดโรคภัยไข้เจ็บ
2. เพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตร

ถึงแม้ว่าพิธีกรรมทั้งสองอย่างนี้จะมีจุดมุ่งหมายต่างกัน แต่ก็มาจากความเชื่อเดียวกันคือความเชื่อเรื่องแถน

<u>การคลี่คลายความเชื่อในปัจจุบัน</u>

การศึกษานิยายปรัมปราเรื่องแถนในด้านเนื้อหาสาระ (Content) เป็นเพียงการสะท้อนให้ถึงความนึกคิดของสังคมอีสานโบราณอย่างน้อยที่สุดก็เกือบ 500 ปีล่วงมาแล้ว แต่มิได้อธิบายถึงภาวะแวดล้อม (Context) หรือความเป็นไปของสังคมทั้งหมดได้ การสะท้อนสังคมที่ปรากฏในนิยายปรัมปราเรื่องแถนนี้ย่อมไม่ใช่เรื่องตรงไปตรงมาเหมือนการส่องกระจก การเข้าใจภาวะแวดล้อมทางสังคมประกอบกับนิยายปรัมปราที่ปรากฏในสังคมนั้น จะทำให้เราเข้าใจถึงชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมนั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ Malinowski เน้นอยู่ตลอดเวลาว่าการศึกษา Myth แต่เพียงการตรวจสอบเอกสาร คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ ศิลาจารึก โดยไม่ได้ศึกษาภาวะแวดล้อมของชาวบ้านประกอบเราก็จะไม่ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง แม้ว่าข้อมูลเอกสารจะเป็นสิ่งจำเป็น แต่ถ้าเราไม่ศึกษาภาวะแวดล้อมทางสังคมด้วยแล้ว เราก็จะได้แต่สิ่งที่ไม่มีชีวิตจิตใจ นิยายปรัมปราเหล่านี้อยู่ในชีวิตจิตใจของชาวบ้าน ไม่ใช่บนกระดาษ เราจึงต้องคำนึงถึงภาวะ

แวดล้อมทางสังคมด้วย (Malinowski 1954: 200-101) กล่าวโดยสรุปว่า การศึกษาวิเคราะห์จากเอกสารเป็นการมองปรากฏการณ์อย่างค่อนข้างจะหยุดนิ่ง การแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของความเชื่อเกี่ยวกับแถนกับภาวะแวดล้อมของคนในสังคมอีสาน จึงอธิบายได้แต่เพียงว่ามีอยู่จริง แต่ไม่อาจจะมองเห็นการเปลี่ยนแปลงหรือการคลี่คลายความเชื่อในปัจจุบันได้ ผู้ศึกษาจึงได้นำเอากรณีศึกษาเล็ก ๆ ในการออกสนามเก็บข้อมูลความเชื่อเกี่ยวกับแถนในเขตจังหวัดมหาสารคามมาประกอบการวิเคราะห์การคลี่คลายความเชื่อในปัจจุบัน เพื่อแสดงให้เห็นว่าความเชื่อเกี่ยวกับแถนในบางรูปแบบยังสามารถดำรงอยู่ได้ และบางรูปแบบก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาความเชื่อเป็นภาพสะท้อนของสังคม ความเชื่อเรื่องแถนของคนอีสานในอดีตมีอิทธิพลที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของตนในสังคมอีสานโบราณ ซึ่งมีลักษณะแบบสังคมดั้งเดิม ต่อมาสังคมเปลี่ยนแปลงไปตามยุคตามสมัย ชุมชนเจริญขึ้นมีการคมนาคมติดต่อค้าขาย ไปมาหาสู่กับชุมชนอื่นที่สำคัญก็คือ พุทธศาสนาแพร่เข้ามามีบทบาทในสังคมล้านช้าง การคลี่คลายความเชื่อเรื่องแถนก็ลดลงไปดังหลักฐานพงศาวดารลาวกล่าวไว้ คือ สมัยพระเจ้าโพธิสารราช (พ.ศ. 2063-2093) ประชาชนในอาณาจักรล้านช้างนับถือผีวิญญาณกันอย่างกว้างขวาง พระเจ้าโพธิสารราชซึ่งอภิเษกชายาจากดินแดนลานนาแผ่นดินแห่งความรุ่งโรจน์ทางพุทธศาสตา มีพระราชประสงค์ที่จะฟื้นฟูพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ถึงปีพ.ศ. 2070 พระองค์ก็ได้มีการประกาศให้ประชาชนเลิกนับถือผีสางเทวดา อันเคยปฏิบัติกันมาแต่โบราณจนถึงกับสั่งให้รื้อหอโฮงกว้างศาล (ศาลเทวาลัย) ซึ่งอยู่ในราชประเพณีของกษัตริย์สมัยอดีต และสร้างวัดสังคโลกเทวาลัยขึ้นแทนที่ พร้อมทั้งได้สร้างศิลาจารึกเป็นข้อความประกาศห้ามนับถือแถนไว้ด้วย (ทองสืบ ศุภะมาร์ค 2828: 81) นับตั้งแต่บัดนั้นจนถึงปัจจุบันนี้เกือบ 500 ปีมาแล้ว ก็ยังปรากฏว่ามีการนับถือแถนกันอยู่ในบางท้องถิ่นที่การคมนาคมยังห่างไกลความเจริญในดินแดนแถนอีสาน

การคลี่คลายความเชื่อของแถนจึงได้เลือนลางไปในปัจจุบัน บทบาทของแถนในการกำหนดรูปแบบวิถีชีวิต สภาพสังคมก็เปลี่ยนไปด้วย

1. <u>ความเชื่อเกี่ยวกับโลกและจักรวาล</u>

ความเชื่อดั้งเดิมของชาวอีสานเชื่อว่าในจักรวาลอันไม่มีขอบเขตนี้ประกอบด้วยสวรรค์และโลกมนุษย์ ในสวรรค์มีพระยาแถนเป็นเทพผู้ยิ่งใหญ่สูงสุด เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งต่าง ๆ บนโลกมนุษย์ โดยส่งผู้นำลงมาจากสวรรค์ลงมาปกครองผู้คนซึ่งแถนกำหนดให้กำเนิดจากผลน้ำเต้าปุ้งบนดิน จึงเป็นความเชื่อสืบต่อกันมาเล่าเป็นนิยายปรัมปรา ว่า มนุษย์กำเนิดมาจากน้ำเต้า หลั่งไหลออกมาเป็นกลุ่มคนเผ่าต่าง ๆ กัน ได้แก่ ไทยลี ไทยลม ไทยเลิง ไทยลอ ไทยควาง ครั้นต่อมาเมื่อพุทธศาสนาแพร่เข้ามา ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับโลกและจักรวาลเปลี่ยนแปลงไปในแนวพุทธศาสนา

โลกและจักรวาล ในแนวความคิดทางพุทธศาสนา มีปรากฏอยู่ในเรื่องปฐมมูลและมูลปฐมปันนา* กล่าวถึงความเป็นมาของโลกและจักรวาล ตั้งแต่ปฐมกาล ยังไม่มีเทวดา พระพุทธเจ้า คน สัตว์ นรก สวรรค์ ดิน น้ำ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์

---

*เรื่องปฐมมูลและมูลปฐมปันนาฉบับนี้ เป็นหนังสือผูกใบลานจารึกด้วยอักษรธรรมและไทยน้อย สุภณ สมจิตศรีปัญญา อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย แห่งวิทยาลัยครูมหาสารคาม ได้สำรวจพบที่วัดบ้านหนองลิ่ม ตำบลดอนหว่าน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม และได้ปริวรรคเป็นอักษรไทยปัจจุบัน เป็นเรื่องบันทึกความเชื่อของคนกลุ่มไทย-ลาว ในการนับถือผีสางเทวดามาก่อน ครั้งเมื่อศาสนาพุทธแพร่เข้ามาในดินแดนอีสาน ก็ยังมีความเชื่อเรื่องผีสางผสมผสานสืบทอดถึงปัจจุบัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มีเฉพาะอากาศที่เวิ้งว้าง เรียกว่า สูญรวม 12 สูญ* รวมกันเข้าเกิดเป็นองค์ธรรม คือ ธรรมดาหรือธรรมชาติขึ้น จากนั้นลมพัดให้เกิดน้ำ พัดน้ำให้เป็นปลาอานน หนุนแผ่นดินเกิดหิน เกิดดินสองแผ่นเล็ก ๆ เกิดต้นไม้เล็ก ๆ เท่าเล่มเทียน เกิดเป็นหญิงชายแผ่นดินละคน (ปู่สังกะสาย่าสังกะสี) อยู่รักษาแผ่นดินคนละแผ่น นานเข้าแผ่นดินทั้งสองก็ขยายเชื่อมต่อเป็นแผ่นเดียวกัน ทั้งสองคนช่วยสร้าง คน สัตว์ และพืช มีทายาทสืบต่อกันมา พวกเขาได้สร้างจักรวาล โดยให้เขาพระสุเมรุอยู่ตรงกลางทวีปทั้ง 4 ในบุพวิเทหทวีปคนมีผิวขาวใบหน้าสวย อุตรกุรุทวีป คนมีผิวเหมือนแก้วแถมเงินใบหน้ารูปสี่เหลี่ยม ในอมรโคยานทวีป คนมีผิวสีต่าง ๆ กัน ใบหน้าขี้เหร่ และในชมพูทวีปสีผิวและใบหน้าเหมือนมนุษย์โลก คนเหล่านี้ทำบุญกุศลเพื่ออยากสวยอยากหล่อ มีภาษาใช้ต่าง ๆ กัน จากนั้นพวกเขาก็สร้างรถให้พระอินทร์ขับไปรอบ ๆ

---

* สูญ 12 สูญนี้ สุภณ สมจิตศรีปัญญา ได้ปริยายใน "ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี" กล่าวถึง สูญรวม 12 สูญ อันได้แก่ ตั้มพนามเห หมายความว่าหาย

ปัสสาลาโย	"	สูญ
ระเวลาโย	"	กระจายออก
มเลลาโย	"	มะหล่ำ มะหล่อย
มเหลาโย	"	มิกมี่
ตีเตกาเล	"	แต่กี้
ตีเตกาลัง	"	แต่ก่อน
อันเด	"	แต่ตั้ง
ติเตอันดา	"	แต่เดิม
หันทลาโย	"	หาว
เวหิลังโย	"	เวหา
ผลาทโย	"	ผลา

สูญทั้งสิบสองสูญนี้ รวมกันเริ่มเกิดสิ่งที่มีวิญญาณ (สุภณ สมจิตศรีปัญญา 2529: 5)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เขาพระสุเมรุ ทำให้เกิด วัน เดือน ปี. ฤดู ด้านเหนือเขาพระสุเมรุเป็นสวรรค์และพรหมโลก ตอนล่างเป็นแดนนรก ในชมพูทวีปมีพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีหลายชาติ สุดท้ายได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เทศนาสั่งสอนให้คนบำเพ็ญบุญกุศล จนได้ไปเกิดในภพใหม่ที่ดีกว่า (สุภณ สมจิตศรีปัญญา : สัมภาษณ์)

แนวคิดเรื่องจักรวาล ในปัจจุบันได้คลี่คลายไปในแนวคิดทางพุทธศาสนาดังที่อาจารย์สุภณ สมจิตศรีปัญญาเล่าให้ฟัง ส่วนข้อเท็จจริงในสังคมอีสาน ประชาชนยังนับถือผีสางเทวดา ทำให้เกิดแนวคิดความเชื่อเรื่อง บาปบุญ นรก สวรรค์ ผลกรรมผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมเข้าไป เช่น ผู้เกิดเป็นแถนก็เพราะคนนั้นทำบุญกุศลไว้มากในชาติมนุษย์

ถ้าหากพิจารณาอิทธิพลความเชื่อในเรื่องโลกและจักรวาลต่อชีวิตความเป็นอยู่พื้นบ้านในปัจจุบัน จะพบการคลี่คลายของความเชื่อไปบ้างแล้ว จากการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างผู้เฒ่าผู้แก่ ในจังหวัดมหาสารคาม พบว่า แนวคิดดั้งเดิมเกี่ยวกับโลกและจักรวาลเลือนหายไปจากความทรงจำ ความเชื่อที่ว่าจักรวาลแบ่งออกเป็นโลกมนุษย์ โลกสวรรค์ที่มีแถนอยู่เป็นใหญ่ มนุษย์ไม่ได้ถือกำเนิดมาจากน้ำเต้า คลี่คลายลงไป

นายเท่ง นาวงษ์ อายุ 70 ปี (66 หมู่ 2 ตำบลท่าสองดอน อำเภอเมือง เล่าให้ฟังว่าเคยได้ยินเรื่องของแถนจากผู้เฒ่าผู้แก่เล่ามาให้ฟังอีกต่อหนึ่ง แต่ก็จำไม่ได้รู้แต่ว่าแถนเป็นเทพปรากฏอยู่ ในศาสนาพราหมณ์ มิได้ส่งมนุษย์ลงมาเกิด มนุษย์เกิดมาจากมนุษย์ด้วยกันเมื่อเล็ก ๆ ผู้ใหญ่เคยเล่าให้ฟังเรื่องปู่สังกะสา ย่าสังกะสี แต่ก็จำรายละเอียดไม่ได้จำแต่เพียงว่า ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี ปั้นคน สัตว์ พืช เกิดขึ้นในโลกถ้าสอบถามคนอีสานก็จะพบว่าไม่ได้ให้ความสำคัญกับการกำเนิดมนุษย์ ฉะนั้นในปัจจุบันนี้ความเชื่อนี้จึงอยู่ในลักษณะของความทรงจำที่เลือนลาง อย่างไรก็ตาม ลุงเท่งคิดว่าคนอีสานในปัจจุบันเชื่อในเรื่องสวรรค์ นรก บาป-บุญ ผลกรรม โดยเฉพาะคนเฒ่า-คนแก่ ซึ่งนับวันอายุก็สั้นลงทุกทีและเชื่อในภพหน้า ส่วนที่เกี่ยวข้องกับจักรวาลสำหรับหนุ่มสาวก็มักจะเกี่ยวข้องในเรื่องของหมอดู ทายโชคชะตา ตามความเชื่อของลุงเท่งเล่าว่า มีเทวดาจำนวนแปดองค์เปลี่ยนกันมา เสวยดวงชะตาอายุของแต่ละคนในแต่ละรอบปี ทำให้คนมีความสุข ความทุกข์ มีโชค หรือมีเคราะห์ได้ เช่น ถ้าพระเสาร์เสวยเข้ามาในอายุคนหมุนไปตามช่วงอายุจนถึงพระราหู ผู้เป็นเจ้าของดวงชะตาจะมีเคราะห์อย่างมาก เรียกว่า

ราหูเข้าเสาร์แทรก ต้องทำพิธีเสดาะเคราะห์ (เท่ง นาวงษ์: สัมภาษณ์)

จึงเห็นได้ว่าแนวความคิดเรื่องโลกและจักรวาลของชาวอีสานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันก็ยังคงอยู่ แต่ก็คลี่คลายไปตามกาลยุคการสมัย ปัจจุบันความเชื่อเรื่องโลกและจักรวาลได้สะท้อนออกมาในรูปแบบแห่งความเชื่อ วรรณกรรมและสิ่งอื่น ๆ ได้แก่

๑. จักรวาลและความเชื่อ เชื่อว่าผู้กระทำความดีย่อมตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้ มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คอยช่วยเหลือทำดีจะได้ขึ้นสวรรค์ จึงต้องทำบุญ ทำกุศลมาก ๆ เพื่อผลตอบแทนสำหรับชีวิตที่ดี ส่วนผู้ที่ทำชั่วทำบาป ต้องตกนรก และในยามป่วยไข้รักษาแพทย์แผนปัจจุบันไม่หาย ก็ต้องพึ่งเทวดาสิ่งศักดิ์มาช่วยเหลือ และโดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องดวง โชคชะตา เคราะห์ดี เคราะห์ร้าย ยังมีอิทธิพลต่อคนอีสานอยู่มาก

๒. จักรวาลและการปกครอง แบบแผนการปกครองกระจายอำนาจแบบดาวล้อมเดือน คือ มี เมืองหลวง เป็นจุดศูนย์กลาง แล้วกระจายออกเป็นการปกครองส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น เป็น จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ซึ่งน่าจะเป็นแนวคิดอันเนื่องมาจากจักรวาล

๓. จักรวาลและศิลปวรรณกรรมและสถาปัตยกรรม สิ่งสะท้อนให้เห็นแนวคิดเรื่องโลกและจักรวาลในงานประพันธ์ คือ การบรรยายถึงจักรวาลอยู่เสมอ แม้จะไม่พูดถึงโดยตรง อย่างน้อยก็นำส่วนประกอบของจักรวาลมากล่าว เช่น นรก สวรรค์โชคชะตา บาปบุญและผลยกรรม ส่วนทางด้านสถาปัตยกรรม การก่อสร้างมักจะสร้างมเมืองเป็นจุดศูนย์กลางการคมนาคมสะดวกสบาย อำเภอ ตำบล หมู่บ้านตั้งอยู่กระจายออกมา หรือ การสร้างวัดก็มีเจดีย์หรือโบสถ์อยู่ตรงกลางล้อมรอบด้วยสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ ประกอบตลอดจนกำแพงวัด ซึ่งเป็นตัวแทนของกำแพงจักรวาล

ความเชื่อในเรื่องโลกและจักรวาล จึงยังมีอิทธิพลเหนือ ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยมาตลอดไม่เฉพาะแต่ชาวอีสานเท่านั้น จะมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมทางสังคมของสังคมนั้น ๆ ด้วย

๒. <u>ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา</u>

การศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์ในทุกสังคม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาถึงสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ คือระบบความเชื่ออันเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตตลอดจนประเพณี วัฒนธรรม ค่านิยม และโลกทัศน์ของคนในสังคม โดยเฉพาะระบบความเชื่อดั้งเดิม คือ

เชื่อในเรื่องผีสางเทวดา (Animism) อันมีปรากฏในสังคมอีสานมาช้านาน และยังแนบแน่นอยู่ในจิตสำนึกของชาวอีสานมากกว่าภาคอื่น ๆ ต่อมาเมื่อพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาททางสังคม ประชาชนก็ยังยึดมั่นอยู่กับแนวความเชื่อดั้งเดิม จึงเกิดการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนาเป็นพุทธศาสนาชาวบ้าน (Popular Buddhism) (Klausner 1971: 41) เพื่อความสามัคคีของคนในสังคมเป็นปึกแผ่นมั่นคง และเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านอื่น ๆ เช่น ทางการเมือง ประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ

ในปัจจุบันนี้ แม้ว่าวิถีชีวิตของชาวอีสานจะเปลี่ยนแปลงไปมากกว่าแต่ก่อนก็ตาม ประชาชนส่วนใหญ่โดยเฉพาะในชนบทอันห่างไกลความเจริญยังมีแนวคิดแบบพุทธศาสนาชาวบ้านอย่างเหนียวแน่น และแปรเปลี่ยนยาก โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา อาจจะแตกต่างไปบ้างในเรื่องของการประกอบพิธีกรรม และข้อปลีกย่อยอื่น ๆ

2.1 ความเชื่อแถน

แถนในความหมายของนักวิชาการหมายถึง กษัตริย์ที่ครองอาณาจักรที่อยู่ทางใต้ของจีน คือ อาณาจักรเทียน หรือ แถน ส่วนความหมายในของชาวบ้าน คือ เทวดาที่อยู่บนฟ้า เมื่อสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ของอีสานจะพบว่า บางคนไม่รู้จักแถน นอกจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเพณีหรือพิธีกรรมเท่านั้นที่จะรู้จักแถน คำว่าแถนจึงเป็นคำที่ถูกบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในคำสอนโบราณ หรือในพงศาวดาร ส่วนข้อเท็จจริงที่ปรากฏในสังคม แถนยังคงเหลืออยู่ในนามของฟ้าหรือที่ชาวบ้านรู้จักกันในชื่อของ ผีฟ้า ซึ่งชื่อเรียกผีฟ้าแถนก็มีปรากฏอยู่ก่อนแล้วในนิทานขุนบรมว่า

> แถนเป็นผู้ให้เป็นฝนเป็นลมนั้นก็ดี แถนผู้ให้เป็นเครื่องเสพของร่ำก็ดี แถนผู้แต่งให้เป็นเครื่องไฮ่เครื่องนาและแต่งให้เป็นโลกทั้งหลายฝูงนี้ แหม่นเทวบุตรเทวดาทั้งหลาย อันอยู่ในชั้นฟ้าจาตุมหาราชิกา ทั้งมวลเป็นองค์ประเสริฐยิ่งนักแล ลาวเมืองล่างปางก่อนนั้นเขาเรียกว่า <u>ผีฟ้าผีแถน</u>" (องค์การค้าคุรุสภา 2512: 266-267)

พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ เจ้าอาวาสวัดมหาชัย จังหวัดมหาสารคาม ได้กล่าวถึง "แถน" ในลักษณะที่เป็นคนมิใช่เทพหรือเทวดาที่อยู่บนฟ้า โดยอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์และภาษาศาสตร์ แถนที่กล่าวเรียกกันในสังคมอีสาน น่าจะเป็นกษัตริย์ผู้ครองอาณาจักรเทียนทางใต้ของจีน แต่เดิมอาจจะเรียกว่า พระเจ้าเทียน จนกระทั่งเรียกกันต่อ ๆ มาเป็น พระยาแถน เอกสารตามวัดและตามบ้านที่ค้นพบในปัจจุบัน ไม่มีการบันทึกถึงแถนโดยตรง

เป็นเพียงเรื่องบอกเล่ากันมาแต่ดึกดำบรรพ์ เชื่อถือได้ยาก และจากความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีสางเทวดาที่นำมาจากจีนตอนอพยพเข้ามาปกครอง ชนพื้นบ้าน พวกมาใหม่มีอารยธรรมมากกว่ามาสอนการดำรงชีวิต จึงเหมือนกับมาเนรมิตสร้างสรรพสิ่งให้ จึงนับถือกันเรื่อยมา ในปัจจุบันคนอีสาน ก็ยังมีการนับถือผีสางเทวดากันอยู่ (เช่นเดียวกับภูมิภาคอื่น ๆ) แต่เป็นการนับถือตามพ่อตามแม่ คือ นับถือในเรื่องผีบรรพบุรุษ พระภูมิเจ้าที่* แต่ในขณะเดียวกันก็เอาพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง ในการดำรงชีวิต (พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ: สัมภาษณ์ 23 กันยายน 2530)

คุณตาบำเพ็ญ ณ อุบล อดีตประธานศาลฎีกาจังหวัดอุบลราชธานี อายุ 61 ปี มีความคิดเห็นเช่นเดียว เจ้าคุณ อารีย์ เขมจารี ว่า แถน คือ ผู้เป็นใหญ่ในเมืองเอกเมืองโท ในพงศาวดารล้านช้าง แถนก็คือผู้บังคับบัญชาของขุนบรม แถนส่งขุนบรมลงไปครองเมืองขึ้นเมืองหนึ่ง เมื่อมีเรื่องทุกข์ร้อนให้ช่วยเหลือ ก็ช่วยเหลือในลักษณะเมืองพ่อช่วยเมืองลูก การที่มีชื่อเรียกพระยาแถน แถนแต่ง แต่งหล่อ แถนกรม แถนตรา ฯลฯ ก็มีความหมายเท่ากับลำดับชั้นทางการปกครองที่แบ่งเป็น สมเด็จเจ้าพระยา พระยา พระหลวง ขุน หมื่น ทะนาย ดังนั้นขุนบรมที่แถนส่งมาปกครองบ้านเมืองก็คือ ข้าหลวงใหญ่ของเมืองแถน ในระดับขุนแต่มิใช่กษัตริย์ อย่างไรก็ตามลักษณะการปกครองอีสานในยุคกลาง ก็เอาธรรมเนียมการปกครองมาจากล้านช้าง (บำเพ็ญ ณ อุบล: สัมภาษณ์)

---

*พระภูมิเจ้าที่ เป็น ผีประเภทดีอยู่ในชั้นจาตุม คือ ชั้นมนุษย์และอมุษย์อยู่รวมกัน (ชั้นจาตุมตีกลองกินเหล้า เชื่อว่าต้องมีมนุษย์ร่วมอยู่ในชั้นนี้ด้วย) พระภูมิเจ้าที่เป็นผีรักษาศีล 5 การกล่าวถึงผีดีรักษาศีล 5 นี้ปรากฏในตำนานเมืองลับแลกล่าวถึงผีสาวที่อยู่ในเมืองลับแล หลงรักชายหนุ่มซึ่งเป็นมนุษย์ จึงพากันไปอยู่ในเมืองลับแลอย่างมีความสุขทำไร่ไถนาและรักษาศีล 5 ต่อมา ชายหนุ่มซึ่งไถนาอยู่ในนารอข้าวปลาจากผีสาวไปส่งให้ไม่ไหวจึงจับปลาในนากินผลสุดท้ายชายหนึ่งจึงต้องกลับไปอยู่เมืองมนุษย์ตามเดิม เพราะไม่ถือศีล 5 ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต (พระอริยานุวัตร เขมาจารี: สัมภาษณ์)

แนวความคิดในระดับปราชญ์ทางพุทธศาสนา และนักปกครองมองแถนในรูปธรรม คือความเป็นมนุษย์ ชนชั้นสูงโดยเฉพาะนักปกครองได้นำแนวคิดเรื่องแถนโดยการอ้างเทวสิทธ์มาเป็นเครื่องมือสร้างความชอบธรรมสำหรับตนเอง และเพื่อปกครองคนหลาย ๆ กลุ่มที่แตกต่างกันทางวัฒนธรรมให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ดังมีคำกล่าวว่า "พี่ข่าไปหาน้องลาว" ก็เพื่อให้ชนชาติข่าซึ่งเป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิม มีความเป็นมิตรกับคนกลุ่มลาวซึ่งเข้ามาครอบครองดินแดนของข่า จึงต้องยกย่องมาเป็นพี่ข่า และเรียกตัวเองว่าน้องลาว ในทำนองเดียวกันความประนีประนอมในการปกครองคนหลายเผ่าหลายกลุ่มนี้ จึงต้องให้ความสำคัญต่อ ความเชื่อขนบธรรมเนียมประเพณีพิธีกรรมดั้งเดิมที่มีอยู่ในภาวะแวดล้อมของสังคมเหล่านั้นด้วย แถนจึงถูกนำมาใช้ในการควบคุมทางสังคมในรูปแบบหนึ่งด้วย และแถนองค์เดียวกันนี้เองในแนวคิดของชาวบ้านจะมีบทบาทหน้าที่แตกต่างกันไป ความศักดิ์สิทธิ์จากสิ่งเดียวกัน แต่ใช้ในบริบทที่ต่างกัน ชาวบ้านเป็นหน่วยผลิต ชาวบ้านจึงนำแถนมาสร้างความยึดเหนี่ยวร่วมกันในกระบวนการผลิต ซึ่งแนวคิดนี้ก็ยังคงสืบต่อมาถึงปัจจุบันในการขอความอุดมสมบูรณ์จากแถนในกระบวนการผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหาร จากปัญหาภัยแล้งของชาวอีสานที่มีมานานนับแต่อดีต (จารุวรรณ ธรรมวัตร: สัมภาษณ์)

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในระดับนักปราชญ์ นักวิชาการ และนักปกครอง แสดงให้เห็นถึงแนวคิดที่เป็นเหตุและเป็นผล มีความเชื่อเรื่องแถนที่เป็นนามธรรมมากขึ้น (Abstract) คือ แถนในสัญญลักษณ์ของการควบคุมทางสังคม แต่ในแนวคิดแบบพื้นบ้านยังคงแนวคิดในที่เป็นรูปธรรม (Concrete) จากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างผู้เฒ่าผู้แก่ จำนวน 30 ราย โดยมีอายุเฉลี่ย 65 ปี (อายุต่ำสุด 54 ปี และ อายุสูงสุด 90 ปี) พบว่า ทุกคนเคยได้ยินคำว่า แถนมาก่อน มีความเชื่อว่า แถน คือ เทวดา อาศัยอยู่บนสวรรค์สามารถดลบันดาลให้มีความสุข ให้เจ็บป่วย และทำให้ฝนตกได้ บางคนก็บอกว่าบางคนที่ทำผิดต่อแถนอาจจะได้รับการลงโทษจนถึงขั้นเป็นบ้าได้ (2 ราย) ในปัจจุบันนี้ก็มีการนับถือแถนกันอยู่ในท้องถิ่นที่มีประเพณีบุญบั้งไฟ จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลบอกว่า ยังคงนับถืออยู่ 18 ราย ไม่นับถือว่าแถนมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิต 12 ราย การนับถือส่วนใหญ่จะนับถือตามบรรพบุรุษของตนคือ ครั้งสมัยปู่ย่าตายาย พ่อ-แม่ นับถือกันมาก็บอกเล่าสืบทอดต่อถึงลูกหลาน ส่วนผู้ที่ไม่นับถือก็เนื่องมาจากอิทธิพลของวิทยาการใหม่ ๆ ที่เข้ามาในหมู่บ้านผสมผสานกับอิทธิพลทางพุทธศาสนาที่ถือปฏิบัติอยู่ ประกอบกับลูกหลานได้รับการศึกษาในเมืองไม่มีผู้สืบทอดแนวคิดรุ่นต่อไป

แต่สิ่งที่ค้นพบจากการสัมภาษณ์ในเวลาต่อมาก็คือ กลุ่มผู้ที่ไม่นับถือแถน แต่ก็นับถือผีสางเทวดาอื่น ๆ คือ พระภูมิเจ้าที่ ผีบ้านผีเรือน ผีปู่ตา อย่างไรก็ดีแม้ว่าการคลี่คลายความเชื่อเรื่องแถน เลือนลางไปบ้าง แต่พิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาแถนก็ยังคงปฏิบัติกันอยู่บ้าง ซึ่งจะกล่าวต่อไปในเรื่องของการคลี่คลายความเชื่อต่อพิธีกรรม

จึงเห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่องแถนในระดับชาวบ้านนั้น ยังคงหลงเหลืออยู่ในรูปแบบของพิธีกรรมที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตในสังคมอีสานมากพอสมควร นอกจากนี้ยังมีกลุ่มชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งที่มีความเชื่อเรื่องแถนที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนเช่นกัน คือ กลุ่มผู้ประกอบพิธีกรรม ในแหล่งที่เก็บข้อมูลคือ ตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ไม่พบผู้ประกอบพิธีอัญเชิญแถน เท่าที่พบคือกลุ่มผู้ประกอบพิธีอัญเชิญฟ้า หรือชาวบ้านเรียกว่า "ผีฟ้า" ส่วนผู้ประกอบพิธีกรรมเรียกตัวเองว่า "หมู่ฟ้า" (สัมภาษณ์)

นางเงียง ศรีละคร หัวหน้าผีฟ้าสายครูบาจูคำ อ. บรบือ จว. มหาสารคาม อายุ 77 ปี

นางทอง นครพน บริวารผีฟ้า อายุ 74 ปี

นางจันดี ศรีจันทร์ บริวารผีฟ้า อายุ 66 ปี

เรื่องของแถนไม่ทราบละเอียด รู้แต่ว่าแถนเป็นเรื่องเล่ากันในสมัยโบราณ อยู่บนฟ้า ไม่เกี่ยวข้องกับพวกตนและเชื่อว่า "ฟ้าสูงกว่าแถน" เท่าที่เคยได้ยินมา แถนมีกล่าวถึง เฉพาะการเซ่น (อัญเชิญ) แถนมาในพิธีสะเดาะเคราะห์เท่านั้น การอัญเชิญเทพมาสถิตย์ก็แตกต่างกันไป คือ

---

* ผู้ประกอบพิธีรำผีฟ้า ให้ความเห็นว่า พวกฟ้าเป็นพวกถือศีล ไม่ไกหก ไม่ดื่มสุรา ส่วนพวกแถนเป็นพวกดื่มสุรา มั่วสุมกามารมย์ จะเห็นได้จากการบูชาแถนในพิธีบุญบั้งไฟ พวกแถนจะดื่มสุรา และปรากฏพิธีดึงครกดึงสากอันเป็นสัญญลักษณ์ทางเพศในการประกอบพิธีด้วย

ฟ้า	- เชิญครูบาผู้ใหญ่* (ส่วนใหญ่เป็นผีชั้นสูง ผู้ดี หรือทหารผู้มีคุณธรรมสูง)
แถน	- เชิญแถนลอ แถนหล่อ
นางเทียมหรือคนทรง	- เชิญท้าวสุวรรธา (ส่วนใหญ่เป็นชื่อตัวเอกในนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ)

การลำผีฟ้า เป็นการรักษาผู้ที่มีอาการเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ และเชื่อว่าเป็นการกระทำของผี มักจะกระทำพิธีในวันอังคาร ไม่ทำวันพระ (ถือศิล) การรักษาเป็นไปในลักษณะนุ่มนวลคือ ไม่ทุบตีคนไข้ จะใช้เสียงดนตรี และวาทะศิลป์ที่อ่อนหวานชักจูงให้คนไข้หายจากโรค การรักษาโดยเชิญผีฟ้ามาเข้า เพื่อถามว่าคนไข้เจ็บป่วยจากการกระทำของผีใช่หรือไม่ ผีอะไร เมื่อทราบแล้วก็ถามว่า ผีต้องการอะไร ญาติก็จะนำของนั้นมาให้ การรักษาใช้เวลาประมาณ 1-2 ชั่วโมง แล้วหยุดพักและรักษาต่อไปอีกจนกว่าผีจะออก โดยดูจากอาการของคนไข้ เกี่ยวกับค่าบริการ คนป่วยจะเสียค่าครู 4.50 บาท และผ้าแพรพรรณ สิ่งที่ได้รับตอบแทนคือบุญกุศลที่ได้ช่วยเหลือผู้อื่น ถ้าไม่ทำฟ้าจะลงโทษนั่นย่อมแสดงถึง ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดายังคงมีอยู่แล้ว ยังพบว่า อิทธิพลของพุทธศาสนาเข้ามาแทรกในความเชื่อเรื่องของกรรม การทำบุญ และส่วนใหญ่ การรักษาขั้นสุดท้ายก็คือ ผีฟ้าบอกให้นำของไปถวายวัด ก็แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาเป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความเชื่อเรื่องแถนจะคลี่คลายไปในเรื่องอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้าน แต่สิ่งหนึ่งที่ปรากฏหลงเหลืออยู่เด่นชัดเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องแถนก็คือ พิธีบุญบั้งไฟ ซึ่งชาวอีสานมีความเชื่อว่า ทำบุญบั้งไฟจุดขึ้นไปบูชาแถน ซึ่งความเชื่อนี้ก็ค่อยคลี่คลายไปทุกทีเช่นกัน

2.2 <u>ความเชื่อเรื่องผีวีรบุรุษ</u>

การคลี่คลายความเชื่อเรื่องผีวีรบุรุษของคนอีสานในปัจจุบันได้คลี่คลายลงไปมากแล้ว ในเรื่องของปู่เย่อ เฒ่ายา คนอีสานในปัจจุบันไม่รู้จักปู่เย่อ เฒ่ายา แม้ปู่สังกะสา ย่าสังกะสี

---

* ครูบาผู้ใหญ่ประจำกลุ่มของนางเงียง คือ ครูบาจูดำ หรือพ่อปู่ดำ.

ผีวีรบุรุษคู่แรกของชายอีสานก็เลือนลางไปจากความทรงจำ ผีวีรบุรุษแต่ดั้งเดิมเหล่านี้ จึงถูกบันทึกไว้เป็นเพียงลายลักษณ์อักษร สิ่งที่ชาวบ้านจะรู้ก็เพียง คำเย่อที่ปรากฏในคัมภีใบราณอ่าน ก่อนอัญเชิญเทวดา เช่น อัญเชิญเทพเทวดาในพิธีสะเดาะเคราะห์สู่ขวัญเท่านั้น

แม้ผีวีรบุรุษเฒ่าเยอ เฒ่ายา ซึ่งตายไปแล้วไปเป็นเทวดาอารักษ์จะคลี่คลายไปแต่บทบาทของเทวดาอารักษ์ ผีมเหสักข์ ยังคง เป็นที่เคารพนับถือของคนในสังคม เพียงแต่เปลี่ยนแปลงชื่อวีรบุรุษ ไปตามยุคตามสมัย ผีวีรบุรุษจะประทับ ณ ศาลหลักเมืองประจำเมืองนั้น ๆ ให้ผู้คนกราบไหว้

เดิมอีสานไม่มีหลักเมือง มีแต่ปู่ตาบ้าน ปู่ตาเมือง ในสมัยต่อมาเมื่อมณฑลเขตอีสานต้องขึ้นอยู่ในความปกครองของเมืองหลวง (กรุงรัตนโกสินทร์) เจ้าเมืองอีสานพื้นเมือง ซึ่งปกครองหัวเมือง ต้องส่งส่วยทุก ๆ ๓ ปี ส่งดอกไม้เงิน ดอกไม้ทองไปยังราชธานี เข้าไปเห็นหลักเมืองในเมืองหลวง ก็นำธรรมเนียมนี้กลับมาสร้างหลักเมืองในท้องถิ่นของตนโดยมีผีมเหสักข์หลักเมืองประทับอยู่ประทับคอยดูแลทุกข์สุขของประชาชนในเมือง (บำเพ็ญ ณ อุบล: สัมภาษณ์)

การอัญเชิญมเหสักข์หลักเมืองเข้าประทับทรงเป็นเรื่องของพวกเจ้าเมืองแตกต่างจากแถน ผีฟ้า ผีมเหสักข์อยู่สูงกว่าฟ้า กว่าแถน (เงียง ศรีละคร: สัมภาษณ์) มเหสักข์หลักเมืองที่ชาวจังหวัดมหาสารคามนับถืออยู่ในขณะนี้ ก็คือ "อ้ายสุวรรธาผู้เจ้าข่วง" ซึ่งอาจจะแปรเปลี่ยนไปได้ในกาลข้างหน้า ขึ้นอยู่กับผู้ที่คนในสังคมเคารพยกย่องว่าเป็นวีรบุรุษในขณะที่มีชีวิตอยู่ เมื่อเสียชีวิตไปแล้วก็ได้รับยกย่องเป็น มเหสักข์หลักเมือง ซึ่งในแต่ละท้องถิ่นอีสานก็มีผีวีรบุรุษมเหสักข์หลักเมืองแตกต่างกันออกไป

2.3 ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ

ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษมีมานานเท่า ๆ กับ การบูชานับถือแถน และเป็นความเชื่อที่ยังคงยึดมั่นอยู่ในจิตสำนึกของชาวอีสานในปัจจุบัน เนื่องจาก ผีบรรพบุรุษและลูกหลานที่มีอยู่มีความผูกพันกันในชีวิตที่เคยอยู่ร่วมกันมานาน เมื่อสูญเสียชีวิตไปก็ยังระลึกถึงมีความสัมพันธ์กันอยู่ จึงต้องมีการกราบไหว้เพื่อขอให้คุ้มครองป้องกันภัย

ในปัจจุบันนี้ ในบางท้องถิ่นของอีสาน โดยเฉพาะชนบทที่ห่างไกล จะมีศาลประทับของผีบรรพบุรุษ เป็นศาลของหมู่บ้านเรียกว่า "ศาลปู่ตา" ส่วนใหญ่มีลักษณะง่าย ๆ สร้างด้วยไม้ขนาดเล็กใหญ่ไม่จำกัด ความเชื่อเรื่องผีปู่ตานั้นมีอยู่ทั่วไปตามหมู่บ้านในเขตอีสาน แต่ความเชื่อมักจะแตกต่างกันไปมากน้อยตามความศักดิ์สิทธิ์ของปู่ตา ปู่ตาไม่ใช่บรรพบุรุษของชาวบ้านคนใดคนหนึ่งในหมู่บ้าน แต่เป็นผีที่เป็นตัวแทนของบรรพบุรุษชาวบ้าน เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนทั้งหมู่บ้านก็ว่าได้ เมื่อมีเรื่องผิดปกติขึ้นในหมู่บ้านชาวบ้านก็จะเพ่งเล็งไปที่ปู่ตาว่าต้องมีใครทำให้ปู่ตาไม่พอใจ จนบันดาลให้เกิดสิ่งที่ไม่ดีต้องไปทำพิธีเซ่นไหว้ ขอขมาลงโทษ หรือแม้เป็นเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น ลูกหลานจะจากไปไกล ก็มักจะต้องไปบอกกล่าวให้ปู่ตาคุ้มครอง จึงอาจกล่าวได้ว่า ปู่ตาเป็นสถาบันหนึ่งในสังคมอีสานก็ว่าได้ นอกจากนี้ปู่ตายังเป็นที่พึ่งทางใจให้กับชาวบ้าน เช่น ถ้าใครต้องการสิ่งใดก็ไปบนบานศาลกล่าวก็จะได้ดังปรารถนา และถ้าสมปรารถนาแล้วไม่ไปแก้บน ผีปู่ตาก็จะลงโทษให้เจ็บป่วยได้

ส่วนความเชื่อในเรื่องพ่อเชื้อ-แม่เชื้อ หรือ ผีบรรพบุรุษประจำบ้านนั้น ก็ยังคงมีอยู่ในรูปแบบของ พระภูมิเจ้าที่ ซึ่งมีอิทธิพลมาจากศาสนาพราหมณ์ผสมผสานอยู่ด้วย เดิมทีก่อนที่คนอีสานในอดีตจะบูชาพระภูมิเจ้าที่ในบ้านนั้น ทุกคนในชุมชนมีจุดศูนย์รวมความเชื่อผีบรรพบุรุษอยู่ที่ศาลปู่ตาในหมู่บ้าน ในสมัยกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เข้ามาปกครองหัวเมืองอีสานนั้น ได้เกิดกบถผีบุญผีบ้าหลังจากปราบขบถผีบุญได้แล้ว ก็ให้รื้อศาลผีศาลแถน เสียให้หมด ซึ่งประชาชน ชาวอีสานในขณะนั้น ยังมีความเชื่อ เคารพ นับถือผีบรรพบุรุษอยู่ก็ได้นำเอาศาลบรรพบุรุษที่ตนนับถือเข้าไปไว้ในบ้าน จึงปรากฏเป็นความเชื่อในการบูชาศาลพระภูมิในบริเวณบ้านสืบมา (บำเพ็ญ ณ อุบล: สัมภาษณ์) นอกจากพระภูมิเจ้าที่ในบ้านแล้วยังมีแถนนา เรียกว่า นาผีตาแฮก ไว้กลางนา เพื่อให้ช่วยคุ้มครองข้าวในนาไม่ให้มีอันตรายจากสิงสาราสัตว์และสิ่งอื่น ๆ จึงเห็นได้ว่าความเชื่อเรื่องผีสางเทวดาเป็นความเชื่อที่ยังอยู่ในจิตสำนึกของชาวอีสาน จนอาจกล่าวได้ว่าความเชื่อเรื่องผีสางเทวดานี้เป็นส่วนที่มีความสำคัญส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรมของชุมชนเล็ก ๆ ความเชื่อเรื่องแถนได้คลี่คลายไปจากสังคม คำว่า แถน ซึ่งเป็นชื่อที่เรียกกันในสมัยโบราณได้กลายเป็นชื่อที่ถูกบันทึกไว้ในเอกสารเท่านั้น เหลือไว้แต่แถนที่ปรากฏในชื่ออื่นคือ ผีมเหสักข์ ผีฟ้า ผีปู่ตา ผีตาแฮก ซึ่งเมื่อพิจารณาดูแล้ว ผีปู่ตาก็คือ ผีบรรพบุรุษที่ปกป้องรักษาคนในชุมชน ผีมเหสักข์ก็คือวีรบุรุษที่คนในสังคม

ยกย่องเป็นเทวดาอารักษ์เช่นในอดีต ผีตาแฮกก็คือ แถนแต่ง แถนนา และที่สังเกตก็คือ ผีฟ้า ซึ่งใกล้เคียงกับแถนอยู่เพราะบางท้องถิ่นยังคงเรียกลำผีฟ้าในพิธีลงช่วงผีฟ้าว่า ลำผีแถน สิ่งเหล่านี้ยังคงหลงเหลืออยู่จากอดีตนับศตวรรษที่ผ่านมา เนื่องจากคนในอีสานต้องการความมั่นคงทางจิตใจอันเกิดจากความไม่มั่นคงของภาวะธรรมชาติ ความขลาดกลัวกับความแห้งแล้งและการเจ็บป่วย ผีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวอีสานมีหลายรูปแบบ ในระดับครอบครัวมี ผีเรือน พระภูมิเจ้าที่ ผีตาแฮก ในระดับหมู่บ้านบรบือ ความเชื่อเรื่องผีชนิดเดียวกันได้เชื่อมโยงสมาชิกจากหลายครอบครัวให้เป็นคนกลุ่มเดียวกัน เช่น ความเชื่อในผีปู่ตาหมู่ผีฟ้าสายครูบาจูดำ ครูบาจวงจันทร์ ครูบาจำปา ผีมเหสักข์อ้ายสุวรรธาผู้เจ้าข่วง หรือผีที่ชาวบ้านนับถือเฉพาะพื้นถิ่น ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดาจึงนับว่ามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ด้านต่าง ๆ เช่น ในด้านความเป็นอยู่ทางสังคม ด้านการผลิตทางการเกษตร และในด้านการปกครอง

บทบาทในด้านความเป็นอยู่ทางสังคมชาวอีสานในปัจจุบันให้ความสำคัญต่อผีสางเทวดา โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษผีปู่ตาและผีเรือน ในการเริ่มตั้งครอบครัวใหม่คือการแต่งงาน ก็ยังมีการบอกล่าวผีบรรพบุรุษให้รับทราบ เมื่อมีอาการล้มป่วยก็มีการเรียกขวัญคนป่วย โดยการอ้อนวอนให้ผีฟ้าช่วยเหลือ

บทบาทในด้านการผลิตหรือด้านเศรษฐกิจ ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดามีผลต่อระบบเศรษฐกิจของสังคมอีสานเป็นอย่างมาก เพราะเศรษฐกิจของอีสานนั้นขึ้นอยู่กับผลผลิตทางการเกษตร การที่ผลผลิตจะดีหรือเลวนั้นชาวอีสานเชื่อว่าขึ้นอยู่กับอำนาจของผีสางเทวดา โดยเฉพาะแถนผู้มีอำนาจควบคุมฟ้าฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล* นอกจากนี้ก็มีการเลี้ยงผีปู่ตา และการเลี้ยงตาแฮก เป็นประจำทุกปี ก่อนการหว่านไถ เพื่อตอบสนองภาวะจิตใจของชาวอีสานในสภาพภูมิศาสตร์ที่ไม่อำนวยความอุดมสมบูรณ์ให้บทบาทในด้านการปกครอง เนื่องจาก อีสานมีอิสระในการปกครองแต่โบราณ ทางราชธานีไม่ได้เกี่ยวข้องหรือแทรกแซงธรรมเนียมการปกครองตลอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เพียงแต่การส่งส่วยไปยังนครหลวง ทำให้ระบบการปกครองของอีสานเป็นไปในรูปแบบของตนคือ ยึดธรรมเนียมการปกครองมาแต่ล้านช้าง

---

* จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่ระดับชาวบ้านจำนวน 30 ราย ทุกรายให้คำบอกเล่าว่าแถนเป็นผู้มีอำนาจควบคุมฟ้าฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล มากกว่าผีประเภทอื่น ๆ

ซึ่ง ผสมผสาน ความเชื่อ ความคิดดั้งเดิมในการปกครองด้วยเหตุนี้ ความเชื่อผีสางเทวดา จึงมีบทบาทในด้านการปกครองในปัจจุบัน ซึ่งผู้นำทางการเมืองส่วนใหญ่มักจะใช้ความเชื่อของคนในสังคมเป็นสิ่งสนับสนุนในการปกครอง และการควบคุมสังคมของชุมชน ตลอดจนความประพฤติของคนในสังคมได้เป็นอย่างดี เช่น กลุ่มชนที่นับถือผีบรรพบุรุษและให้ความสำคัญต่อปู่ตา ก็ย่อมรับฟังคำแนะนำจากปู่ตา โดยผ่าน เฒ่าจ้ำ (ผู้ประกอบพิธีติดต่อกับวิญญาณของปู่ตา) ผู้นำทางการเมืองก็อาศัยสถาบันปู่ตาเป็นเครื่องมือในการปกครองอย่างได้ผลโดยอาศัยเฒ่าจ้ำเป็นตัวแทนเชื่อมโยงฝ่ายปกครองและฝ่ายถูกปกครองเข้าด้วยกันและบางครั้งความเชื่อผีสางเทวดาก็ถูกนำมาใช้ในการสร้างความขัดแย้งต่อสู้กับชนชั้นปกครอง เช่น กรณีกบฏผีบุญผีบ้าทางอีสานในสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2444) กล่าวได้ว่าบทบาทความเชื่อผีสางเทวดาที่มีต่อการเมืองการปกครองในสังคมอีสานจะอยู่ในรูปของการนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองและก่อความขัดแย้งในสังคมเพื่อเรียกร้องความชอบธรรมของคนบางกลุ่มในสังคม

3. ความเชื่อเรื่องวีรบุรุษ

ในความเชื่อว่า ขุนบรมวีรบุรุษลุ่มแม่น้ำโขง ตั้งแต่อดีตได้คลี่คลายไปจากความทรงจำของชาวอีสานโดยสิ้นเชิง จากการเก็บข้อมูลสนามในตำบลบรบือ อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ผู้ให้ข้อมูลในระดับนักวิชาการ นักปกครอง มองขุนบรมในฐานะวีรบุรุษในพงศาวดาร ซึ่งมีอิทธิฤทธิ์อภินิหารเพื่อแสดงบารมีที่สูงส่งเหนือมนุษย์ การที่ผู้เรียบเรียงพงศาวดารนำขุนบรมมาเกริ่นไว้ในตอนต้นของพงศาวดารเพื่อเป็นการเสนอแนวคิดว่ากษัตริย์ที่ครองล้านช้าง คือ เชื้อสายแห่งแถน สามัญชนจึงยอมรับในอำนาจว่าเป็นความชอบธรรช และเป็นการปูพื้นความเข้าใจว่ากษัตริย์ซึ่งสืบสายจากพ่อขุนบรมตั้งแต่ขุนลอปฐมกษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้าง องค์ต่อ ๆ มามีฐานะสูงกว่าสามัญชนสืบสายจากแถน (จารุวรรณ ธรรมวัตร: สัมภาษณ์) จึงเกิดวีรบุรุษรุ่นต่อมา เช่น สมเด็จพระเจ้าฟ้างุ้ม สมเด็จพระเจ้าวิชุลราช สมเด็จพระโพธิสารราช สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช ซึ่งล้วนแต่เป็นวีรกษัตริย์ที่ได้รับการกล่าวขานจารึกในเอกสารให้ชนรุ่นหลังรับรู้ หากแต่ในระดับชาวบ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ผู้ให้ข้อมูลไม่มีความทรงจำเรื่องราวของขุนบรมหลงเหลืออยู่เลย วีรบุรุษในจิตสำนึกของชาวอีสานในปัจจุบันคือ สามัญชนผู้นำความเจริญมาสู่บ้านเมือง ช่วยพัฒนาบ้านเมือง ยอมเสียสละเพื่อส่วนรวม เป็นผู้ปฏิบัติตนอยู่ในทำนองคลองธรรม ซึ่งอาจจะเป็นผู้นำทางการเมือง ครูอาจารย์ พระสงฆ์ ชาวนา สิ่งที่น่าสังเกตก็คือแม้ว่า ความเชื่อในเรื่องวีรบุรุษคลี่คลายไปใน

เรื่องบุคคล แต่ลักษณะสำคัญของการเป็นวีรบุรุษคือ การบัดทุกข์ บำสุขประชาชน ปรับปรุงพัฒนาบ้านเมือง มิได้แตกต่างไปจากแนวคิดเกี่ยวกับวีรบุรุษในอดีตเลย คือความเชื่อเกี่ยวกับวีรบุรุษจะเกิดขึ้นเมื่อบ้านเมืองมีความเดือดร้อน และต้องการผู้กล้าหาญเสียสละมาดับทุกข์ เป็นที่แน่นอนว่าในอีสาน ยังมีบุคคลบางกลุ่มใช้ความเชื่อเรื่องวีรบุรุษความเชื่อเรื่องโลกและจักรวาลผสมผสานกับความเชื่อผีสางเทวดา เป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจอันชอบธรรมในลักษณะกบฏผีบุญผีบ้า (millenarian movement) อันเป็นปรากฏการณ์ที่มักเกิดขึ้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างฉับพลัน ผีบุญมักจะเกิดขึ้น อยู่เนือง ๆ ใหญ่บ้างเล็กบ้าง ด้วยความเชื่อของคนอีสานในเรื่องคนมีบุญจะมาเกิดเป็นวีรบุรุษกำจัดเหตุร้ายต่าง ๆ ลักษณะผู้มีบุญประเภทนี้มีอยู่ไม่น้อยในท้องถิ่นอีสานโดยทั่วไป ชาวบ้านเชื่อว่าผู้มีบุญที่มาเกิดเป็นผู้วิเศษแสดงอภินิหาร* ตามคำนำนาย และข่าวลือเกี่ยวกับโชคชะตาของบ้านเมือง ซึ่งมีอำนาจเหนือจิตใจชาวอีสานตลอดมา ชาวบ้านจึงแตกตื่นไปพึ่งผู้วิเศษ เพื่อหาความมั่นคงสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ เป็นเหตุให้ผู้ที่อ้างตนว่ามีบุญมีพรรคพวกสานุศิษย์มากมาย ชาวบ้านก็ถือว่าผู้มีบุญนั้นเป็นวีรบุรุษของพวกตน สามารถคุ้มครองให้ประชาชนปลอดภัยได้ จากเหตุการณ์ผีบุญผีบ้า ที่เกิดขึ้นในอีสานหลาย ๆ ครั้ง นานไปความเชื่อนี้ก็คลี่คลายไปจากประสบการณ์ที่ผ่านมา จึงเป็นการยากมากที่ชาวบ้านในปัจจุบันนี้จะบอกได้ว่าใครคือวีรบุรุษที่แท้จริงของชาวอีสานในขณะนี้

4. ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรม

ความเชื่อของคนอีสานมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต และสังคมอีสานมาตั้งแต่บรรพกาล จนถึงปัจจุบัน การประกอบพิธีกรรมมักจะมีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อที่เชื่อถืออยู่ในขณะนั้นคือในปัจจุบัน ชาวอีสานยังมีความเชื่อผีสางเทวดาอย่างเหนียวแน่น แม้ว่าพุทธศาสนาจะเข้าไปมีบทบาทในวิถีประชาของสังคมอย่างแท้จริงก็ตาม แต่ปรัชญาและคำสอนทางพุทธศาสนาหาได้ลบล้างการ

---

* กบฏผีบ้าผีบุญ เมื่อไทยปราบฮ่อครั้งที่ 1 มี ผู้นำที่ฉลาดคนหนึ่งอ้างว่าเป็นท้าวเจื่องมาเกิดทำพิธีที่ทุ่งไหหินโดยการเอาพริกขี้หนูจืด (ไม่มีรสเผ็ด) มาตำละลายในหิน ตักซะโลมทั้งตัวแสดงอภินิหารแล้วประกาศว่า ผีฟ้าแถน ส่งตนลงมาเป็นหัวหน้านำพวกข่าไปต่อสู้กับลาวหลวงพระบางที่ทำตัวเป็นเจ้านายข่มเหงพวกข่าดั่งทาสมานาน ตนเองจะเป็นวีรบุรุษผู้มีบุญมาปลดปล่อยพวกข่าให้เป็นอิสระ (จิระนันท์ พิตรปรีชา 2529: 116).

ประกอบพิธีกรรมที่เชื่อสืบต่อกันมาไม่ ทั้งนี้เพราะพิธีกรรมเหล่านี้สามารถตอบสนองความมั่นคงทางจิตใจได้และยังพบอีกว่า พิธีกรรมต่าง ๆ ในสังคมอีสานได้เชื่อมโยงแนวคิดทางความเชื่อดั้งเดิมและแนวคิดพุทธศาสนาผสมผสานเข้าด้วยกันได้เป็นอย่างดี พิธีกรรมที่เกี่ยวเนื่องด้วยความเชื่อผีสางเทวดาที่ยังคงยึดถือหลงเหลือจากอดีตถึงปัจจุบันพอที่จะนำมากล่าวโดยสังเขปดังนี้คือ

4.1 พิธีกรรมตามฮีต 12

4.1.1 พิธีกรรมเลี้ยงฟ้าเลี้ยงแถนในเดือนอ้าย คือ การเลี้ยงแถนซึ่งเป็นประเพณีดั้งเดิมของลาวมาแต่โบราณทั้งในระดับกษัตริย์และสามัญชน จนถึงสมัยพระโพธิสารราชหันมานับถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด และได้ออกพระราชอาญาทำลายหอผีฟ้าผีแถนรวมทั้งพิธีกรรมเลี้ยงผีฟ้าผีแถนด้วย แต่กระนั้นในระดับสามัญชนก็ยังคงนับถือกันเรื่อยมาและค่อยคลี่คลายไปเรื่อย ๆ เนื่องจากพุทธศาสนาเข้ามามีบาทบาทร่วมในสังคม คุณตาบำเพ็ญ ณ อุบล เล่าว่า หลังปราบกบฏผีบุญผีบ้าแล้ว ทางการสั่งให้ชาวบ้านเงิกนับถือผีสางเทวดา ตำราหนังสือที่เกี่ยวกับโหราศาสตร์ ไสยศาสตร์ก็ให้เผาเสีย และอีกประการหนึ่ง บรรดาหมอธรรมเอาหนังสือโบราณไปเผาศพ ซึ่งเป็นธรรมเนียมดึกดำบรรพ์ มักจะเอาของรักของผู้ตายเผาตามไปด้วย ผ้านุ่งผ้าห่มก็ตัดเป็นย่ามถวายพระ เรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับพิธีกรรมทางอีสานจึงเหลืออยู่น้อยเต็มที (บำเพ็ญ ณ อุบล: สัมภาษณ์) พิธีกรรมเลี้ยงฟ้าเลี้ยงแถนก็จืดจางไป ชาวบ้านหันหน้าเข้าหาพุทธศาสนาในช่วงนี้ พระภิกษุจะเข้ากรรม ญาติโยมผู้หวังบุญกุศลก็จะไปบริจาคทานรักษาศีลฟังธรรมเกี่ยวกับการเข้ารับกรรมของพระภิกษุ เนื่องจากในเดือนนี้ชาวบ้านว่างเว้นจากพิธีกรรมประจำปีหลังจากเลิกพิธีเลี้ยงฟ้าเลี้ยงแถนแล้ว พระภิกษุจึงได้เอาเดือนอ้ายหรือเดือนยี่นี้ทำพิธีเข้ากรรม ถือศิลสารภาพการกระทำผิดวินัยสงฆ์ต่อพระผู้ใหญ่จนครบกำหนด เมื่อภิกษุออกกรรมแล้ว ก็จัดให้มีการฟังเทศน์ตลอดวัน ชาวบ้านก็จะมาร่วมทำบุญแก่พระผู้ออกกรรมนี้เรียกว่า ทำบุญเข้ากรรม ซึ่งเชื่อกันว่าได้บุญกุศลมาก

4.1.2 พิธีกรรมในเดือนเจ็ด หรือบุญซำฮะ เป็นการชำระล้างสิ่งชั่วร้ายออกไปจากบ้านเมือง ซึ่งถือปฏิบัติมาแต่โบราณทั้งระดับเจ้าเมืองและสามัญชน ในปัจจุบันนี้การทำบุญซำฮะนั้น ทำเฉพาะในท้องถิ่นที่ห่างไกลความเจริญ การคมนาคมยังเข้าไปไม่ถึงและชาวบ้าน

ยังคงนับถือผีสางเทวดาอย่างเหนียวแน่น แต่ในตำบลบรบือไม่มีการทำบุญฉำฮะกันแล้ว เมื่อเดือน 7 ชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงปู่ตา ศาลปู่ตาทุกวันนี้มีลักษณะเหมือนสวนป่าเล็ก ๆ มีต้นไม้ร่มครึ้มหนาแน่นไปด้วยต้นไม้ต้นใหญ่ต้นเล็ก เนื่องจากไม่มีกล้าไปตัดถางทำลาย เกรงว่าปู่ตาไม่พอใจ บริเวณศาลปู่ตาจึงดูชุ่มชื่นร่มเย็นบางครั้งก็มีพระธุดงค์มาปักกลดพักอยู่บริเวณใกล้ศาลปู่ตา เนื่องจากเป็นที่ร่มรื่นเงียบสงบชาวบ้านก็มักนำอาหารไปถวาย แต่ความศรัทธานับถือปู่ตาก็มิได้เสื่อมสูญ ในเดือน 7 ชาวบ้านจะนำอาหาร ของแก้บนมาถวายปู่ตามีเลี้ยงเป็นงานใหญ่ประจำปี

ในการประกอบพิธีเลี้ยงปู่ตา นั้น จะต้องมีตัวแทนของชาวบ้านเรียกว่า "จ้ำ" จ้ำเป็นบุคคลที่ปู่ตาเลือกเองและเป็นผู้ชาย เฒ่าจ้ำของปู่ตาที่ ตำบลบรบือนี้เพิ่งเสียชีวิตไปได้ประมาณปีกว่า (ก่อนผู้ศึกษาเข้าไปเก็บข้อมูล) ผู้ที่สืบทอดตำแหน่งเฒ่าจ้ำคนต่อมาก็คือลูกเขยของเฒ่าจ้ำคนเก่า (อายุ 44 ปี) อาชีพทำนา การเลือกเฒ่าจ้ำนั้นชาวบ้านจะเป็นผู้เลือกผู้ที่ชาวบ้านยกย่องศรัทธาและรู้จักการประกอบพิธีเลี้ยงปู่ตา เลือกได้แล้วก็ทำการเสี่ยงทายว่าปู่ตาพอใจคนนั้นหรือไม่ ผู้สืบทอดการเป็นจ้ำมักจะเป็นญาติกัน เนื่องจากการเป็นญาติสามารถถ่ายทอดวิชาความรู้ให้กันง่ายกว่าชาวบ้านคนอื่น ๆ แต่ทั้งนี้ก็ต้องพิจารณาคุณสมบัติของผู้สืบทอดนั้นด้วย จ้ำจะต้องคอยดูแลศาลปู่ตา กราบไหว้บูชาปู่ตาทุกวันพระ เมื่อถึงพิธีเลี้ยงปู่ตาในเดือน 7 จ้ำจะเป็นผู้ทำพิธีติดต่อปู่ตาอัญเชิญมากิน เครื่องเซ่นอาหารหวานคาวที่ชาวบ้านนำมาบูชาเซ่นไหว้ จึงนับว่า จ้ำมีบทบาททางสังคมเช่นเดียวกับ ฟ้า แถน นางเทียม เช่นกัน

4.1.3 พิธีกรรมในเดือนเก้า เป็นพิธีที่ทำเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านผู้สูงอายุในบรบือเล่าว่าเดิมที่นั้นห่อข้าวอาหารใส่ใบตองเป็นห่อ ๆ นำไปแขวนไว้ตามต้นไม้ เชื่อว่าญาติที่ตายไปจะมากินของเหล่านั้น แล้วก็กรวดน้ำอุทิศไปให้ พิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษนี้ทำกันมาแต่โบราณเมื่อพุทธศาสนาเข้ามานักปราชญ์ทางอีสานก็ได้พยายามเชื่อมโยงพิธีกรรมนี้เข้าในพุทธศาสนาโดยหานิทานหรือต้นเหตุประกอบ เป็นเรื่องเล่าไว้ในพระธรรมบทว่า ญาติของพระเจ้าพิมพิสารกินของสงฆ์ เมื่อตายไปแล้วไปอยู่ในนรก ครั้นพระเจ้าพิมพิสารถวายทานแด่พระพุทธเจ้า แต่ไม่ได้อุทิศผลบุญให้กับญาติที่ตายไป ตกกลางคืนพวกญาติก็มาร้องเสียงโหยหวล รุ่งเช้าพระเจ้าพิมพิสารไปทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงบอกเหตุให้ทราบ พระเจ้าพิมพิสารจึงถวายทานแล้วอุทิศส่วนกุศลให้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วและถือเป็น

ฮีตสืบต่อมา ชาวบ้านก็เอาห่อข้าวไปทิ้งไว้ตามดิน เพื่อให้ผีบรรพบุรุษ ผีเปรต ผีไม่มีญาติมากิน จึงเรียกพิธีบุญข้าวประดับดิน

ในปัจจุบัน การทำบุญข้าวประดับดินนั้นก็เพียงแต่นำเอาอาหารไปถวายพระที่วัดพระสงฆ์ก็จะแสดงธรรมมูลเหตุการทำบุญข้าวประดับดิน แล้วอุทิศส่วนกุศลไปให้นอกจากพิธีการอุทิศบุญกุศลให้ผีบรรพบุรุษแล้วในเดือนเก้านี้ชาวอีสานยังนิยม ทำบุญฉลองต้นข้าวหรือความสำเร็จในการทำนา ในพิธีเดียวกันนี้ ชาวบ้านจะทำพิธีขอฝนโดยการทำพิธีเต้าเซียงข้องเชิญเทวดามาสถิตย์ในข้องที่นำมาเสี่ยงทายมีชายสองคนจับข้องไว้เมื่อเทวดามาสถิตย์ข้องจะสั่นแล้วถามว่าฝนจะตกหรือไม่เมื่อได้คำตอบเป็นที่พอใจแล้ว ผู้ทำพิธีก็จะเชิญเทวดากลับ หากฝนยังไม่ตกก็จะทำพิธีอื่นต่อไป เช่น พิธีเต้าแม่นางด้งทำเหมือน พิธีเต้าเซียงข้องต่างกันที่อุปกรณ์คือกระด้งสองใบมีไม้สองหลักสมมติเป็นหลักแล้งและหลักฝน นำกระจกหวี กำไล ข้าวปั้น เครื่องคายใส่ในกระด้งมีไม้คานมัดกระด้ง แล้วมีคนมาจับไม้คานในขณะร้องเชิญแม่นางด้งถึงบทเต้นกระด้งก็จะเคลื่อนไหว พาคนไปตีหลักที่ปักไว้ ตีหลักฝนฝนก็จะตก ตีหลักแล้งฝนก็จะแล้ง ก็ต้องทำพิธีอื่นต่อไป เช่น ดึงครกดึงสาก หรือ พิธีที่ผสมผสานแนวพุทธศาสนาก็คือ พิธีสวดคาถาปากค่อ พิธีแห่ข้าวพันก้อน เป็นต้น

อย่างไรก็ตามที่น่าสังเกตก็คือพิธีเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับความต้องการสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ต่อภาวะความแห้งแล้ง ผู้มาร่วมพิธีมีความหวังในผลตอบแทนที่จะได้รับจากอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งชาวอีสานในทุกท้องถิ่นต้องการเป็นอย่างมาก จึงมีพิธีสำคัญในการขอฝนเป็นประจำปีในเดือน 6 ซึ่งถือเป็นพิธีปฏิบัติกันมาแต่โบราณก็คือ พิธีบุญบั้งไฟ

พิธีบุญบั้งไฟนั้น เป็นพิธีเก่าแก่ที่ชาวอีสานทำสืบต่อกันมาแต่โบราณแต่น่าแปลกที่ว่าในฮีต 12 คอง 14 ของลาวหลวงพระบางมิได้กล่าวถึงกระทำพิธีบุญบั้งไฟไว้ท่านมหาสีลา วีรวงศ์ (2517: 12) ได้กล่าวไว้ ว่าการทำบุญบั้งไฟนั้นทำเพื่อประโยชน์อันใดยังเป็นปัญหายุ่งยากที่ต้องสืบค้น เพราะไม่มีตำนาน นิทาน หรือเอกสารใดกล่าวถึงมูลเหตุการทำบุญบั้งไฟ มีแต่คำพูดของคนโบราณเล่าสืบต่อมาว่า ทำเพื่อบูชาแถนเทวดา เพื่อให้ฝนตกอีกพวกหนึ่งก็ว่าจุดบั้งไฟเพื่อเป็นพุทธบูชาคือบูชาพระพุทธเจ้า จึงสรุปเอาความว่าแต่เดิมคงจุดบูชาแถน เมื่อชาวบ้านหันไปนับถือพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ก็เลยเชื่อว่าจุดบูชาพระพุทธเจ้าด้วย และพิธีทำบุญบั้งไฟในปัจจุบันก็มีแนวคิดในทางพุทธศาสนามากขึ้น จากการ

สังเกตว่าในพิธีบุญบั้งไฟในเดือน 6 นี้ พิธีสำคัญอีกพิธีหนึ่งที่ไม่ขาดคือการบวชนั้นเอง ถึงกระนั้นในจิตสำนึกของชาวบ้านก็ยังเชื่อว่า การจุดบั้งไฟนั้นเพื่อบูชาแถน (สัมภาษณ์ผู้สูงอายุ 30 ราย) จากความเชื่อถือดั้งเดิมว่า แถนมีอำนาจบัลดาลฝนให้ตกได้ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ยังอยู่ภายในจิตใจของชาวอีสานมานาน

จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ในตำบลบรบือ พบว่า ผู้ให้ข้อมูล 23 ราย บอกว่า การทำบุญบั้งไฟในหมู่บ้านของตนนั้น ทำเพื่อบูชาแถน เป็นการส่งสัญญาณให้แถนทราบว่า ถึงฤดูการทำนาแล้ว อย่าลืมส่งฝนมาให้ตกต้องตามฤดูกาล ผู้ให้ข้อมูล 6 ราย บอกว่าแถนไม่มีความสัมพันธ์กับพิธีบุญบั้งไฟ มีเพียงรายเดียวที่ตอบว่า จุดบั้งไฟเพื่อระลึกถึงผาแดง-นางไอ่ ในการแข่งขันจุดบั้งไฟเพื่อแย่งตัวนางไอ่ถ้าฝ่ายใดชนะก็ได้ครองเมืองย่อมแสดงให้เห็นการคลี่คลายความเชื่อในเรื่องบูชาแถนลงไปบ้าง คือมีแนวคิดทางพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสาน แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อผีสางเทวดา (แถน) อยู่และเมื่อถามถึงจุดประสงค์ของการทำบุญบั้งไฟในปัจจุบันนี้มีเพียง 3 รายตอบว่า ทำเพื่อเป็นการบูชาไฟถวายพระพุทธเจ้า ส่วนใหญ่จะมีความเห็นว่าทำเพื่อการบูชาแทนประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเป็นความต้องการที่ซ่อนเร้นคือความสนุกสนาน คุณตาบำเพ็ญ ณ อุบล บุคคลสำคัญในการจัดงานบุญบั้งไฟทั้งที่จังหวัดยโสธร และจังหวัดอุบลราชธานี คุณตาให้ความเห็นว่าการจัดบุญบั้งไฟในอีสานทุกวันนี้ผิดจากวัตถุประสงค์เดิมไปมาก ในบางท้องถิ่นก็ไม่มีจุดบั้งไฟเพียงแต่ทำจำลองขึ้นมาเป็นบั้งไฟโกหก แห่ไปรอบเมือง แล้วก็มีงานเลี้ยงกันอย่างสนุกสนาน เพื่อความบันเทิงกินเหล้าเมายา และที่สำคัญคือ มีการเรี่ยไรเพื่อผลประโยชน์ของบุคคลบางกลุ่ม (บำเพ็ญ ณ อุบล: สัมภาษณ์) จึงเห็นได้ว่าพิธีบุญบั้งไฟนั้นในอดีตเพื่อบูชาแถนขอให้ฝนตกตามความเชื่อดั้งเดิม แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไปมาถึงคนรุ่นไม่ ความคิดเรื่องแถนผู้บันดาลฝนฟ้าลดลงไป วิทยาศาสตร์และวิทยาการใหม่ ๆ เข้าสู่ดินแดนอีสานที่การทำบุญบั้งไฟจึงเปลี่ยนแปลงไปตามภาวะแวดล้อมทางสังคมแต่ละท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม พิธีบุญบั้งไฟก็ยังคงมีอยู่ จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลทั้ง 30 ราย เห็นว่า บุญบั้งไฟจำเป็นต้องมีแม้ว่าจุดประสงค์จะเปลี่ยนไปก็ตามย่อมแสดงให้เห็นว่าวิทยาการใหม่ ๆ ก็ช่วยอะไรไม่ได้มากนัก เพราะสภาพภูมิศาสตร์ที่แห้งแล้งกันดารประกอบกับการหักร้างถางพง ความต้องการสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจยังคงมีส่วนสำคัญต่อชาวอีสานอย่างยิ่ง

4.2 พิธีกรรมอื่น ๆ

พิธีสู่ขวัญ "ขวัญ" คือสิ่งที่ไม่มีตัวตนและอยู่ประจำในสิ่งที่มีชีวิตทุกชนิดมาแต่อดีต ไม่ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร การสร้างเสริมกำลังใจและความเป็นสิริมงคลจึงมีบทบาทในชีวิตชาวอีสานเสมอมา พิธีสู่ขวัญที่ยังคงมีอยู่และนิยมทำพิธีในปัจจุบันก็คือสู่ขวัญทารกแรกเกิดสู่ขวัญเนื่องในการแต่งงาน การเจ็บป่วย ขึ้นบ้านใหม่ หรือ เดินทางไกล ผู้ทำหน้าที่ประกอบพิธีนี้ คือ ฟ้า นางเทียม จ้ำ และหมอธรรม

คุณยายเงียง ศรีละคร (หัวหน้าผีฟ้าผู้ประกอบพิธีสู่ขวัญรักษาการเจ็บป่วย) เล่าว่า หลา ของยายทองเกิดมาก็ป่วยกระเสาะกระแส โตขึ้นมาก็ยอมกินไม่ได้ นอนไม่หลับ ไปหายาหมอเอายามาต้มกินก็ไม่หายยายทองเป็นคนโบราณจึงบอกให้พ่อแม่เด็กมาเชิญคุณยายเงียงไปรักษา ได้วามว่าไปกินของแสลงฟ้าแนะนำให้เอาของไปถวายวัด ก็หายและโตขึ้นเป็นสาวมีครอบครัวไปแล้ว เดี๋ยวนี้ก็เป็นบริวารผีฟ้าสายคุณยายเงียงอยู่ (เงียง ศรีละคร: สัมภาษณ์)

การประกอบพิธีรักษาผู้ป่วยนั้นตอนแรกญาติของผู้ป่วยจะมาเรียกผีฟ้าไปดูคนป่วยว่าป่วยเนื่องจากการกระทำของผีสางเทวดาหรือไม่ ถ้าใช่ก็จะทำการรักษาโดยตั้งเครื่องคายขันธ์ 5 ขันธ์ 8 ในวันอังคาร (งดเว้นการทำพิธีวันพระ) เอาดอกจำปาสีขาวดอกเล็ก ๆ มาร้อยเป็นพวงใส่ขันไว้ มีผ้าแพร 1 บาง เงิน 4 บาท 50 สตางค์ ด้ายผูกแขน มีบริวารคอยช่วยเหลือ 1-2 คน (คุณยายจันดี ศรีจันทร์ และคุณยายทอง ละครธน)รำประกอบ ขณะที่หมอแคนเป่าแคน ขณะฟ้อนรำก็อ้อนวอนครูบาจูงคำช่วยให้คนป่วยหายป่วย เสร็จแล้วก็เอาด้ายผูกแขน บางคนทำพิธีครั้งเดียวก็หายแต่บางคนก็ต้องทำพิธี 3-4 ครั้ง วัน ๆ หนึ่ง คุณยายเงียงและบริวารสามารถรักษาได้ประมาณวันละ 4 ราย บางวันทำพิธีจนดึกต้องค้างที่บ้านคนป่วย บางวันตั้งคายจนเหนื่อย ปวดเมื่อยขาลุกไม่ไหว แต่ก็ต้องไปรักษาถ้าไม่ไปฟ้าจะลงโทษให้เจ็บป่วย ขณะรำฟ้อนในพิธีรักษาจะไม่รู้สึกเหนื่อยเลย คุณยายจันดีเสริมว่า ขณะรักษา เมื่อรู้ว่าทำอย่างไรจะหายป่วยแล้ว ญาติคนป่วยบางคนก็ถามเรื่องหวยด้วยเช่นกัน คนป่วยหายจากอาการป่วยไข้ได้ จากการรักษาของผีฟ้าหลายราย เมื่อหายแล้วก็ต้องมาเป็นบริวารของผีฟ้า การรักษาด้วยพิธีลำผีฟ้าจึงเป็นวิธีรักษาอย่างหนึ่งตามพื้นบ้านที่ชาวอีสานนิยมปฏิบัติต่อมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนแถนนั้นมีบทบาทในการรักษาลดลงไป คณะผู้ให้ข้อมูลผีฟ้า เล่าว่า เดิมในตำบลบรบือมีแถนชื่อแม่ใหญ่อ้วนเรียกแถนอ้วนเขาเชิญ แถนลอ แถนหล่อ มารักษาคนป่วย แต่ไม่มีผู้สืบทอดหลังจากแม่ใหญ่อ้วนตายไปแล้ว

การสืบทอดแถนมักสืบทอดทางเครือญาติ ส่วนฟ้าสืบทอดทางบริวารของฟ้า ครูบาจะเป็นผู้เลือกเอง จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า บทบาทของแถนลดลงในสังคมเนื่องมาจากขาดผู้สืบทอดในการประกอบพิธีก็อาจเป็นได้ และน่าสังเกตว่าส่วนใหญ่คนป่วยหรือบริวารของฟ้าที่มารับการรักษาโดยพิธีลำผีฟ้า มักเป็นผู้สูงอายุและป่วยมานาน รักษาโดยวิธีอื่น ๆ มาแล้วไม่หาย จึงต้องหันมาพึงการรักษาด้วยอำนาจของผีสางเทวดา

จึงเห็นได้ว่าความเชื่อต่าง ๆ ของชาวอีสานไม่ว่าจะเป็นความเชื่อเกี่ยวกับโลกและจักรวาล ความเชื่อเรื่องวีรบุรุษ ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดา ต่างก็มีสัมพันธ์กับพิธีกรรมที่ปฏิบัติอยู่ในสังคมปัจจุบัน แม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาที่เปลี่ยนไป ทั้งการคมนาคม ไฟฟ้า น้ำประปา วิทยุ โทรทัศน์ รถแทรกเตอร์แทนคันไถ ความเชื่อต่าง ๆ ของชาวอีสานก็ยังอยู่ในจิตสำนึก โดยเฉพาะความเชื่อผีสางเทวดา ซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวอีสานเป็นอันมาก โดยสรุปได้ว่า

บทบาทด้านสังคม ชาวอีสานมีความเชื่อในผีบรรพบุรุษเดียวกัน ปู่ตามีบทบาทสำคัญในสังคมระดับหมู่บ้าน มเหสักข์หลักเมืองมีบทบาทสำคัญในสังคมระดับเมืองชาวบ้านจะมารวมกันในการประกอบพิธีกรรม ไม่ว่าจะเป็นพิธีเลี้ยงปู่ตา พิธีบุญบั้งไฟ พิธีบวช พิธีแต่งงาน ชาวบ้านจะลงแรงช่วยเหลือกัน พบปะพูดคุยกัน สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ เกิดความยึดเหนี่ยวทางสังคม เมื่อใครต้องการความช่วยเหลือก็มารวมกลุ่มกันมีความรู้สึกเสมือนเป็นเครือญาติกัน เนื่องจากมีพิธีกรรมประเพณีปฏิบัติร่วมกันตลอดปี คือ ฮีต 12 ความเชื่อและพิธีกรรมจึงมีบทบาทสำคัญให้สมาชิกในสังคมได้เรียนรู้เกี่ยวกับสังคมของตนเอง แม้ว่าปัจจุบันสถาบันการศึกษาจะเข้ามามีบทบาทแต่มิได้หมายความว่า บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมจะหมดสิ้นไป พระก็ยังมีส่วนให้การศึกษาความรู้ในทางอ้อมแก่ประชาชน เช่น การให้ความรู้ทางศีลธรรมคำสอนทางศาสนามาประพฤติปฏิบัติในสังคมในเทศกาลต่าง ๆ ชาวบ้านทั้งรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ มีส่วนร่วมในพิธีกรรมนั้น ๆ ด้วยกัน และสืบทอดดำรงอยู่ต่อไป

บทบาททางด้านเศรษฐกิจ ชาวอีสานยังต้องอาศัยธรรมชาติเป็นตัวกำหนดผลผลิตทางด้านการเกษตร ถ้าปีใดฝนตกต้องตามฤดูกาลผลผลิตของชาวบ้านก็ดีไปด้วยถ้าฝนแล้งก็ทำให้เศรษฐกิจของชาวบ้านตกต่ำ ชาวบ้านจึงต้องประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีขอฝน พิธีบุญบั้งไฟด้วยความเชื่อว่า เมื่อทำให้ผีสางเทวดาพอใจ ก็จะบันดาลให้ฝนตกตามต้องการ ในด้านความเชื่อ

ผีสางเทวดามีบทบาทต่อการทำมาหากินของชาวบ้านจะเห็นได้จาก การเข้าทรง นางเทียม หรือ หมอธรรม จ้ำ ชาวบ้านจะถามเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่น ถามถึงดินฟ้าอากาศ ฝน เพื่อก่อให้เกิดความเชื่อมั่นทางจิตใจ สำหรับการประกอบพิธีกรรมทางด้านผลผลิตก่อนทำนา ชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงตาแฮกก่อน เริ่มลงมือทำนาและหลังจากทำนาสำเร็จแล้ว ก็ทำพิธีบุญข้าวประดับดิน เพื่อขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ผีสางเทวดาในการช่วยให้พืชพันธุ์อุดมสมบูรณ์

ในปัจจุบันการประกอบอาชีพของชาวอีสานเปลี่ยนแบบแผนไปจากเดิมพอควร เช่น เทคนิคในการทำนาเปลี่ยนจากการใช้แรงงานสัตว์มาใช้เครื่องจักรกลแทน ระบบการผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองก็เปลี่ยนไปเป็นการค้ามากขึ้น เป็นเหตุให้การประกอบพิธีกรรมทางด้านการเกษตรได้เสื่อมความนิยมลง เช่น พิธีสู่ขวัญควาย พิธีเลี้ยงตาแฮก ซึ่งมีแนวโน้มจะคลี่คลายไปเรื่อย ๆ โดยเฉพาะคนรุ่นหนุ่ม-รุ่นสาวที่ไม่ค่อยรู้จักพิธีนี้ ถึงกระนั้น ความเชื่อเรื่องผีสางเทวดาก็ยังดำรงอยู่ต่อไป เพียงแต่คนรุ่นใหม่จะไม่ค่อยรู้ถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อเหล่านั้น

บทบาททางการเมือง การที่ชาวอีสานมีความเชื่อคล้ายคลึงกันและประกอบพิธีกรรมร่วมกันในรอบปี ทำให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวให้ชาวอีสานมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งทางด้านจิตใจและการประพฤติปฏิบัติ จึงทำให้ไม่เกิดความแตกแยกที่รุนแรง จะมีบ้างแต่ก็สามารถตกลงกันได้ และจากความเชื่อในข้อห้ามและคำสั่งของปู่ตาผ่านจ้ำ ซึ่งส่วนใหญ่มักจะห้ามมิให้ทำความเดือดร้อนแก่เพื่อนบ้านไม่เบียดเบียนผู้อื่นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งใน การควบคุมทางสังคม ชาวบ้านไม่กล้าขัดคำสั่งด้วยเชื่อว่าจะประสบเคราะห์กรรมถ้าไม่เชื่อฟัง ชาวบ้านจึงอยู่อย่างสงบสุข

บทบาทด้านสาธารณสุข แม้ว่าการคมนาคมจะไปถึงในบางท้องถิ่นของอีสานแล้วก็ตาม แต่ความเชื่อในการรักษาด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ ก็ยังเป็นที่นิยมอยู่ เช่น พิธีลำผีฟ้ารักษาคนป่วยในตำบลบรบือ หรือแม้กระทั่งการรดน้ำมนต์ โดยพระภิกษุ ปัดรังควานสะเดาะเคราะห์ ก็เป็นวิธีการรักษาแบบดั้งเดิมผสมผสานกับแบบพุทธศาสนา ชาวบ้านบางคนยังนิยมไปหาผีฟ้า หมอธรรม นางเทียม ผูกด้วยข้อมือรับขวัญ เท่า ๆ กันไปหาพระภิกษุผูกสายสิญจ์ข้อมือ เพื่อเป็นสิริมงคลและป้องกันรักษาโรคภัยไข้เจ็บ สิ่งเหล่านี้เป็นการสร้างความอบอุ่นมั่นใจกับคนในสังคมได้ดี

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทบาทด้านการสันทนาการ ในการประกอบพิธีกรรมในรอบปีหนึ่ง ๆ ชาวอีสานก็ได้มีโอกาสสนุกสนานรื่นเริงในการประกอบพิธีกรรมนั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็น พิธีขอฝน พิธีบุญบั้งไฟ พิธีบุญข้าวประดับดิน แม้ว่าบางพิธีกรรมจะมีจุดมุ่งหมายเพื่อความศักดิ์สิทธิ์ แต่ในขณะเดียวกันชาวบ้านก็ได้พักผ่อนสนุกสนานไปด้วย ชาวบ้านจะหยุดงานร่วมทำบุญสังสรรค์พบปะพูดคุยกันรื่นเริงกับความบันเทิงในงานพิธีนั้น ๆ บางงานก็มีภาพยนตร์ ลิเก ดนตรี ไปแสดงร่วมด้วย โดยเฉพาะงานบวชในเดือน 6 พร้อมกับพิธีทำบุญบั้งไฟ

จึงสรุปได้ว่า ความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวอีสานมีบทบาทสำคัญต่อสถาบันทางสังคมการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง การสาธารณสุข และสันทนาการ ในฐานะที่เป็นเครื่องส่งเสริมให้สถาบันต่าง ๆ มั่นคงเป็นปึกแผ่นยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามแม้ว่าบทบาทความเชื่อจะยังคงอยู่ แต่ก็ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามการพัฒนาการของสังคม สาเหตุที่เป็นตัวการที่ทำให้บทบาทของความเชื่อลดน้อยลงได้แก่ การติดต่อกันสังคมภายนอกมากขึ้น ทำให้โลกทัศน์ของชาวบ้านเปลี่ยนไป เปลี่ยนค่านิยม ทัศนคติ เป็นแบบใหม่มากขึ้น ชาวบ้านหันไปใช้ประโยชน์กับสถาบันใหม่ ๆ มากขึ้น ขอบเขตและรูปแบบของพิธีกรรมบางอย่างได้เปลี่ยนไป แต่ความเชื่อผีสางเทวดายังคงอยู่ จะเปลี่ยนไปบ้างก็เป็นไปอย่างช้า ๆ การที่ชาวบ้านยึดถือปฏิบัติในประเพณีต่อ ๆ กันมาแต่บู่ย่าตายาย คงเป็นเพราะความเชื่อและพิธีกรรมเหล่านี้ยังฝังอยู่ในความรู้สึกของพวกเขานั่นเอง

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย